

ΚΕΠΠΑΑ: Σήμερα, αύριο.

Από την Ισμήνη Πάττα (PhD).

Δεκέμβριος 2015.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Το παρόν άρθρο εξετάζει την παρούσα κατάσταση, τις εξελίξεις μέχρι το 2015 και τις προοπτικές της ΚΕΠΠΑΑ μεσοπρόθεσμα. Επικεντρώνεται στη μετά την Συνθήκη της Λισσαβόνας περίοδο, εστιάζοντας σε θέματα όπως η σχετική ισχύς, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η εξέλιξη προϋπαρχόντων ζητημάτων, η επίδραση της κρίσης του 2008, η ‘ευρωπαϊκή υψηλή στρατηγική’ και η αμυντική βιομηχανία. Καταλήγει ότι: α) η σχετική ισχύς των κρατών έχει πεδίο άσκησης στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑΑ, β) οι προοπτικές της ΚΕΠΠΑΑ εξαρτώνται τόσο από το διεθνές σύστημα όσο και από την εξέλιξη των λειτουργιών διάχυσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, γ) οι ιδιωτικοί δρώντες της αμυντικής βιομηχανίας είναι προς το παρόν σε ρόλο αποδέκτη των ευρωπαϊκών πολιτικών ενώ, οι μη-ευρωπαϊκές αμυντικές εταιρείες έχουν περιθώρια να διαδραματίσουν ένα ρόλο στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι – διαμέσου των συμπράξεών τους με αντίστοιχες ευρωπαϊκές.

Λέξεις κλειδιά: ΚΕΠΑ, ΚΕΠΠΑΑ, αμυντική βιομηχανία, ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν η Συνθήκη του Μάαστριχτ κατέτασσε την μεταναστευτική πολιτική στον α’ πυλώνα που ήταν υπέρ-εθνικού χαρακτήρα, δηλ. κοινοτικής εμβέλειας, μάλλον κανείς δεν φανταζόταν ότι το 2015, ο Επίτροπος Μετανάστευσης θα πρότεινε την υπαγωγή της στην ΚΕΠΠΑΑ (Κοινή Εξωτερική Πολιτική, Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας), δηλ. στην βασιζόμενη σε διακυβερνητική συνεργασία των κρατών μελών πολιτική (δηλ. στον τότε αντίστοιχο δεύτερο πυλώνα της Συνθήκης Μάαστριχτ). Ο λόγος ήταν ο μεγάλος όγκος και οι συνεπαγόμενοι κίνδυνοι των μεταναστευτικών ροών στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) με αφορμή τη κρίση των Σύριων προσφύγων (BBC, (6/10/2015), Αβραμόπουλος Δημ.). Έτσι - καθόσον η διάκριση σε πυλώνες καταργήθηκε με την Συνθήκη της Λισσαβόνας, η οποία έφερε την εξωτερική πολιτική κάτω από έναν υπερεθνικό έλεγχο αλλά στηριζόμενη στη

διακυβερνητική συνεργασία - το Συμβούλιο αναγνώρισε την ανάγκη ώστε ο Έγνατος Εκπρόσωπος της Ένωσης (για την ΚΕΠΠΑΑ) καθώς και τα κράτη-μέλη, να ασχοληθούν με τη μεταναστευτική κρίση σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής. (Council of the European Union: 'Council conclusions on Migration, 12 October 2015, ιδιαίτερα οι παράγραφοι 4,9. Επίσης, Donald Tusk, (13/10/2015).

Αλλά και οι διευρυμένες αρμοδιότητες, οι θεσμοί, οι οργανισμοί, και τα νέα θέματα της Συνθήκης της Λισσαβόνας εμπλούτισαν τη agenda της ΚΕΠΠΑ, καταδεικνύοντας την ποικιλία των θεμάτων που άπτονται σήμερα της ΚΕΠΠΑΑ - δηλαδή που συμπεριλαμβάνει την Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ) ως το επιχειρησιακό σκέλος της ΚΕΠΠΑ.¹

Ακόμη και η ευρωπαϊκή αμυντική βιομηχανία (που υπέστη περικοπές προϋπολογισμών λόγω της κρίσης) μπορεί να επωφεληθεί από την συζητούμενη προσέγγιση μεταναστευτικής και εξωτερικής πολιτικής. Διότι, οι πρόσφατες εξελίξεις καθώς και η ίδια η Συνθήκη της Λισσαβόνας επιφυλάσσουν ουσιαστικό ρόλο όχι μόνο στην οικονομική ανάπτυξη της ΕΕ αλλά και στην ενίσχυση των ικανοτήτων της ΚΕΠΠΑΑ (όπως θα δούμε στο τελευταίο μέρος).

Επιπλέον, η πρέσβης των ΗΠΑ στον ΟΗΕ (Samantha Power) την άνοιξη του 2015 είχε επαναφέρει την ευρύτερη διάσταση της ΚΕΠΠΑΑ - αντίστοιχες σχέσεις ΗΠΑ και ευρωπαϊκών κρατών - προσκαλώντας τα τελευταία να συμβάλλουν ακόμη περισσότερο όχι μόνο σε ειρηνευτικές αποστολές αλλά και σε στρατιωτική δράση. Δηλαδή, όχι μόνο στη διαμεσολάβηση και στην αντιμετώπιση ανθρωπιστικών κρίσεων «σε μια εποχή όπου επιθετικά κράτη και μη-κυβερνητικοί δρώντες απειλούν την ασφάλεια κοντά στα σύνορα» της Ευρώπης (*Friends of Europe*, 11/3/2015). Όμως κατά την ίδια πηγή ο πρόεδρος της Επιτροπής Juncker, της είχε απαντήσει προηγουμένως ότι «η Ευρώπη χρειάζεται τον δικό της στρατό, προκειμένου να ληφθεί σοβαρά υπόψη από την Ρωσία (περίπτωση κρίσης της Ουκρανίας)». Έτσι, φάνηκε για άλλη μια φορά πόσο ζωντανά παραμένουν παλαιά ζητήματα (περίπου 60 ετών), όπως περί ευρώ-στρατού ανεξάρτητου από το ΝΑΤΟ, αλλά και πόσο επιτακτική έχει γίνει η ανάγκη επίλυσή τους. Σήμερα, οι ειρηνευτικές αποστολές του ΟΗΕ δύνανται να χρησιμοποιήσουν βία προκειμένου να φέρουν εις πέρας την ειρηνευτική τους αποστολή. Όμως, η ευρωπαϊκή συμμετοχή σε αποστολές του ΟΗΕ έπεσε από το 40% της συμμετοχής τους σε στρατιωτικές αποστολές (troops) που ήταν πριν από 20 χρόνια, στο 7% σήμερα (αυτόθι).

ΣΚΟΠΟΣ:

Με αφορμή την προαναφερόμενη επικαιρότητα, σκοπός του άρθρου είναι να δώσει μια πανοραμική προσέγγιση της παρούσας κατάστασης σχετικά με την ΚΕΠΠΑΑ μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας μέχρι και το 2015, εστιάζοντας στην ΚΠΑΑ κι επισημαίνοντας τις εξελίξεις στην agenda, ποια ζητήματα παραμένουν

άλυτα και ποια έχουν εξελιχθεί διαφορετικά, ποιές φαίνονται να είναι οι προοπτικές σε μεσοπρόθεσμο επίπεδο.

Για να πετύχει τον σκοπό του, το άρθρο έθεσε σαν επί μέρους στόχο να εμβαθύνει στο ρόλο της σχετικής ισχύος στην ΚΕΠΠΑΑ, αν και πώς η οικονομική κρίση επέδρασε στην ΚΕΠΠΑΑ, να αναρωτηθεί αν η ΕΕ έχει και μπορεί να έχει 'Υψηλή Στρατηγική', πώς σχετίζεται η ΚΕΠΠΑΑ με την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, την αμυντική βιομηχανία, και ποιες είναι οι ερευνητικές προοπτικές.

ΜΕΘΟΔΟΣ:

Για την επιλογή της μεθόδου προσέγγισης το παρόν κείμενο έλαβε υπόψη τις σχολές σκέψης οι οποίες στήριξαν κι ερμήνευσαν την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και τους δρώντες που συμμετέχουν στη διαμόρφωσή της ΚΕΠΠΑΑ.

- Ποιοι είναι οι δρώντες; Η ΚΕΠΠΑΑ είναι αποτέλεσμα κυβερνητικών πρωτοβουλιών και οι ιδιωτικοί δρώντες φαίνονται ως αποδέκτες παρά ως διαμορφωτές των επιμέρους πολιτικών της ΚΕΠΠΑΑ. Ωστόσο, ήδη από τη Συνθήκη της Λισσαβόνας γίνεται μνεία για την αμυντική βιομηχανία. Ιδιαίτερα από το 2012, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εστιάζει ξεχωριστά στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής αμυντικής βιομηχανίας. Οι εν λόγω επιχειρήσεις είναι πιθανόν να διαδραματίσουν περισσότερο ρόλο στο μέλλον, δηλ. στο πώς αμφίδρομα θα μπορούσαν να επηρεάσουν ρυθμιστικές διατάξεις, καθεστώτα, ή/και πολιτικές της ΕΕ, αφού η ΚΕΠΠΑΑ διευρύνεται. Ως δρώντες εδώ, εξετάζονται βασικά τα κράτη και οι θεσμοί, ενώ οι αμυντικές επιχειρήσεις υπεισέρχονται στις προοπτικές που ανοίγονται για την αμυντική βιομηχανία.

- Σχολές σκέψης: Από τις θεωρίες που στηρίζουν την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, το παρόν κείμενο στηρίχθηκε ιδιαίτερα στον Νέο-Λειτουργισμό και τον Νέο-Φιλελευθερισμό ο οποίος αναγνωρίζει τον ρόλο της ισχύος αλλά και των μη-κρατικών δρώντων.

Το κείμενο χρησιμοποίησε μεταξύ των πηγών του τις Ετήσιες εκθέσεις της Ύπατης Εκπροσώπου από το 2009 μέχρι 2015, καθώς και αμυντικούς, οικονομικούς δείκτες, κ.ά.

ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ-ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ:

Το άρθρο υιοθετεί την άποψη ότι η ισχύς έχει τουλάχιστον τρεις συνιστώσες : την 'σκληρή' (άμυνα – ασφάλεια), την οικονομική και την 'ήπια' ισχύ (όπως επεκράτησε ο όρος του J. Nye, (1990, 2005) για να υποδηλώσει την ενίσχυση στην ικανότητα της πειθούς των κρατών που ασκούν: η κουλτούρα, οι πολιτικές επιλογές, οι θεσμοί και τα ιδανικά των δρώντων.

Το άρθρο προϋποθέτει το σύγχρονο περιβάλλον του διεθνούς συστήματος το οποίο αντιλαμβάνεται :

α) ως περιβάλλον 'Σύνθετης αλληλεξάρτησης' των εθνικών οικονομιών (κατά τους Keohane R. Και Nye, J., 1989) και

β) ως μονοπολικό το διεθνές σύστημα με πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ παρά την εξασθένησή τους εξ αιτίας της κρίσης του 2008 και παρά τη διάχυση ισχύος στις δευτερεύουσες δομές (Μαρτζούκος, Β. (2009), και Πάττα, Ισμ.(2012). Η διάχυση της ισχύος προς τις χαμηλότερες δομές του διεθνούς συστήματος δεν είναι σημαίνει αυτομάτως ότι το σύστημα γίνεται πολυπολικό, όσο υπερέχει η σχετική ισχύς του ηγεμόνα. Αντίθετα, οι ‘δραματικότερες’ αλλαγές ιδιαίτερα με την παγκόσμια κρίση του 2007/8, αφορούν τις ενδιάμεσες δομές του συστήματος, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τη σχετική μετάθεση της ισχύος από την Ευρώπη προς την Ασία, ιδιαίτερα την Κίνα – λόγω μεγαλύτερης εξασθένησης της ευρωπαϊκής σχετικής ισχύος συνολικά (σε Πάττα, Ισμ (2012).

Ακόμη, το κείμενο δεν έχει εστιάσει στο ρόλο των ιδιωτικών δρώντων στη διαμόρφωση της ΚΕΠΠΑΑ, ασχολείται όμως μαζί τους μέσω των προοπτικών της αμυντικής βιομηχανίας.

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ:

- Αρχικά το πρώτο κεφάλαιο παρακολουθεί τις εξελίξεις στη agenda της ΚΕΠΠΑΑ από το 2009 μέχρι και το 2015.
- Μετά, το δεύτερο κεφάλαιο αφενός παρακολουθεί τα διαχρονικά χαρακτηριστικά της ΚΕΠΠΑΑ, αφετέρου εστιάζει στο ρόλο της σχετικής ισχύος των κρατών-μελών στα πλαίσια της ΚΕΠΠΑΑ. Στη συνέχεια διερωτάται κατά πόσο η κρίση του 2008 επέδρασε στη σχετική ισχύ και την ΚΕΠΠΑΑ.
- Το τρίτο κεφάλαιο συσχετίζει την ΚΕΠΠΑΑ με την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και τις προοπτικές της.
- Το τέταρτο ασχολείται με το ρόλο και τις προοπτικές της αμυντικής βιομηχανίας στην ΚΕΠΠΑΑ και διερωτάται, αν η ΕΕ έχει ή μπορεί να έχει ‘Υψηλή Στρατηγική’.
- Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα.

1. ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ AGENDA ΤΗΣ ΚΕΠΠΑΑ ΑΠΟ ΤΟ 2009.

Το 2009 σηματοδότησε τ η πρώτη χρονιά εφαρμογής της Συνθήκης της Λισσαβόνας και συνεπώς τη πρώτη έκθεση της Ύπατης Εκπροσώπου της Ένωσης (Συμβούλιο της ΕΕ, (Ιούνιος 2010), «2009 Ετήσια Έκθεση . . .ΚΕΠΠΑΑ»). Ταυτόχρονα ήταν και η πρώτη χρονιά με αναιμικά σημεία ανάκαμψης (άνισης) από τη παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2007/8.

1.1.Βασικά σημεία της Έκθεσης του έτους 2009.

Η θεματολογία της ΚΕΠΠΑΑ περιστράφηκε βασικά, γύρω από θέματα της Οικονομίας της Άμυνας όπως: Μη-διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής, Συμβατικά όπλα, Τρομοκρατία, Ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού. Προσέθεσε όμως την επίδραση της κλιματικής αλλαγής στην έννοια της ασφάλειας διευρύνοντας έτσι την έννοια του όρου, αφού η ΚΕΠΠΑ με τη Συνθήκη της ΕΕ (Λισσαβόνας) άπτεται και

των απειλών από τις φυσικές καταστροφές. Η έκθεση της Έπατης Εκπροσώπου ασχολήθηκε με περιοχές αφενός της Μέσης Ανατολής, Ασίας, Αφρικής, Λατινικής Αμερικής, αλλά και με τις γειτονικές της ΕΕ περιοχές.

Ακόμη, με τα ανθρώπινα δικαιώματα - ξεχωριστά στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ και στη ΚΠΑΑ (ενώ στις μεταγενέστερες εκθέσεις δεν παρατηρείται αυτή η διάκριση) – τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της συνοχής της ΚΠΑΑ, με τον προϋπολογισμό της ΚΕΠΠΑΑ και άλλα επιμέρους ζητήματα.

Αξιοσημείωτη είναι επίσης, η «ενισχυμένη συνεργασία της ΕΕ με τις γειτονικές χώρες» κι ιδιαίτερα με την Ουκρανία («ανατολική γειτονία») «σχετικά με τη νέα Συμφωνία Σύνδεσης, που . . . θα περιλαμβάνει ως αναπόσπαστο τμήμα τη δημιουργία μιας εκτενούς και ολοκληρωμένης ζώνης ελεύθερων συναλλαγών (ΖΕΣ) . . . Κύριος σκοπός της ‘Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης’ (Πράγα 7/5/2009) είναι η δημιουργία προϋποθέσεων . . . για την επίτευξη της πολιτικής σύνδεσης και . . . της οικονομικής ολοκλήρωσης μεταξύ ΕΕ και των ενδιαφερομένων μερών: Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Λευκορωσία, Γεωργία, Δημοκρατία της Μολδαβίας, και Ουκρανία)» (αυτόθι, σσ. 20-21).

Ιδιαίτερα για την ΚΠΑΑ (Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας) :

Στις 19 Φεβρουαρίου 2009, Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχε ήδη εγκρίνει ψήφισμα αναφορικά με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας και την ΕΠΑΑ (αυτόθι, σ. 40, υποσημείωση).² Βάσει αυτού, το Συμβούλιο προώθησε τη συνεργασία των στρατιωτικών και μη-στρατιωτικών (πολιτικών) ικανοτήτων μεταξύ τους, σε τομείς όπως η ανάπτυξη, «οι μεταφορές, οι επικοινωνίες, η ασφάλεια και η προστασία των ευρωπαϊκών δυνάμεων, η υλικοτεχνική υποστήριξη, οι διαστημικές δυνατότητες, η ιατρική υποστήριξη» κ. ά. (αυτόθι, σσ. 40-44).

1.2. Βασικά σημεία της Έκθεσης του έτους 2010.

Ωστόσο η θεματολογία της επόμενης έκθεσης του έτους 2010 διατηρεί τον ίδιο προσανατολισμό βασικά, αλλά προσθέτει τις σχέσεις με τη Ρωσία, όπως και τον ρόλο της ΕΕ στους πολυμερείς διεθνείς οργανισμούς (Συμβούλιο της ΕΕ, 6 Ιουλίου 2011).

1.3. Βασικά σημεία της Έκθεσης του έτους 2011.

Η έκθεση για το έτος 2011, διατηρεί την ίδια βασικά δομή και προσανατολισμό με εκείνη του προηγούμενου έτους, αφιερώνει όμως περισσότερη προσοχή στην ανάπτυξη των ευρωπαϊκών ‘αντιδράσεων σε κρίσεις’ και στην ανάπτυξη μεγαλύτερης ικανότητας και αποτελεσματικότητας της ΚΠΑΑ, τόσο στη διάσταση των πολιτικο-στρατιωτικών της δυνατοτήτων όσο και της συνεργασίας της με εταίρους - όπως το ΝΑΤΟ, ο ΟΗΕ, η Αφρικανική Ένωση, αλλά και στο Διάστημα (Συμβούλιο της ΕΕ, 9 Οκτωβρίου 2012).

Αξιοσημείωτη είναι η αναγγελία προσχώρησης της Ουκρανίας στην Ενεργειακή Κοινότητα την 1/2/2011, όπως επίσης και η ενίσχυση της αντίδρασης της

ΕΕ στις κρίσεις με κυριότερα εργαλεία αντιμετώπισης: το Συμβούλιο Διαχείρισης Κρίσεων, τον Μηχανισμό Διαχείρισης Κρίσεων με αντικείμενο (μεταξύ άλλων) την ανταλλαγή πληροφοριών «και (να) παρέχει στις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ) σαφές πολιτικό ή στρατηγικό αντικείμενο για τη διαχείριση μιας δεδομένης κρίσης» (αυτόθι, σ.91).

1.4. Βασικά σημεία της Έκθεσης του έτους 2012.

Η έκθεση για το έτος 2012 δεν κινήθηκε απλά στα ίδια ίχνη (Συμβούλιο της ΕΕ, 16 Οκτωβρίου 2013). Προσέθεσε κατ' αρχήν, την ανάγκη ασφάλειας όχι μόνο στον τομέα του ύδατος αλλά και στον κυβερνοχώρο.

Ορόσημο είναι στη συνέχεια, ότι το Συμβούλιο αποφάσισε ειδικότερα την ενίσχυση της ΚΠΑΑ (ή ΕΠΑΑ) ως εξής: «το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προσδιόρισε τρεις προτεραιότητες: (i) να αυξηθούν η αποτελεσματικότητα, η απήχηση και ο αντίκτυπος της ΚΠΑΑ, (ii) να ενδυναμωθεί η ανάπτυξη των αμυντικών δυνατοτήτων, (iii) να ενισχυθεί η αμυντική βιομηχανία της Ευρώπης.»

Επίσης, αναπτύχθηκαν τρεις νέες μη-στρατιωτικές αποστολές στα πλαίσια της «μεγαλύτερης αποτελεσματικότητας, ικανότητας και συνοχής στη διαχείριση κρίσεων μέσω της ΚΠΑΑ:

- Η EUCAP NESTOR, για την παροχή συνδρομής στην ανάπτυξη περιφερειακής ναυτικής ισχύος στα κράτη που βρίσκονται στο Κέρασ της Αφρικής και στον δυτικό Ινδικό Ωκεανό,

- Η EUAVSEC στο Νότιο Σουδάν, για τη συμβολή στην ενίσχυση της ασφάλειας στο διεθνές αεροδρόμιο της Juba και

- Η EUCAP Sahel Niger για τη βελτίωση των δυνατοτήτων των δυνάμεων ασφαλείας του Νίγηρα στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος» (αυτόθι, σς. 128 - 129).

Ακόμη, ως προς τις Στρατιωτικές δυνατότητες: «Τα επιτεύγματα της ανάπτυξης των στρατιωτικών δυνατοτήτων της ΕΕ υπό την ηγεσία της Στρατιωτικής Επιτροπής παρουσιάστηκαν στην ενιαία έκθεση προόδου σχετικά με την ανάπτυξη στρατιωτικών δυνατοτήτων της ΕΕ. Μεταξύ των σημαντικότερων επιτευγμάτων που αναφέρονται είναι: ο χώρος συνένωσης και κοινής χρήσης (με έμφαση στην κατάρτιση και εκπαίδευση), η άμυνα στον κυβερνοχώρο, η στρατιωτική συμμετοχή στον Ενιαίο Ευρωπαϊκό Ουρανό, η ανάπτυξη βασικών αντιλήψεων, η επιμελητειακή στήριξη για τις επιχειρήσεις της ΚΠΑΑ. Οι κύριες ελλείψεις που αναφέρονται σχετίζονται με το χαμηλό επίπεδο υποστήριξης των μηχανισμών ταχείας ναυτικής και αεροπορικής αντίδρασης της ΕΕ, η καθυστέρηση στη βραχυπρόθεσμη ανάπτυξη του Δικτύου Επιχειρήσεων Ευρείας Περιοχής της ΕΕ και τα συνεχιζόμενα κενά στα δυναμολόγια των Μάχιμων Μονάδων της ΕΕ, τα οποία θα μπορούσαν ενδεχομένως να μειώσουν την ικανότητα ταχείας αντίδρασης της ΕΕ» (αυτόθι, σ. 132).

Σε ότι αφορά την εξέταση των ελλείψεων, στα συμπεράσματα του Νοεμβρίου το Συμβούλιο τόνισε την ανάγκη να επικεντρωθεί η ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνατοτήτων στην πλήρωση των κενών και στην εκπλήρωση των νέων απαιτήσεων της ΚΠΑΑ. Κάλεσε δε, τη Στρατιωτική Επιτροπή της ΕΕ να προβεί το 2013 σε επανεξέταση των ελλείψεων και των προτεραιοτήτων σε σχέση με τις στρατιωτικές δυνατότητες. Τα πορίσματά της θα εχρησιμοποιούνται στο σχέδιο ανάπτυξης δυνατοτήτων του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Άμυνας (ΕΟΑ) – ο οποίος αποσκοπεί στην ενημέρωση των εθνικών αρχών για αμυντικές επενδύσεις, (αυτόθι, σ. 132). Δεν είναι τυχαίο ότι για πρώτη φορά τον Μάιο 2012 συναντήθηκαν σε σύνοδο οι διοικητές στρατιωτικής εκπαίδευσης με την προοπτική κοινών ασκήσεων των κρατών-μελών (αυτόθι, σς. 131-134).

1.5. Βασικά σημεία της Έκθεσης του έτους 2013.

Το 2013, δεν σηματοδοτεί μόνο τα 10 χρόνια από την υιοθέτηση της ‘Ευρωπαϊκής Αμυντικής Στρατηγικής’ αλλά και προσθέτει νέες διαστάσεις στην ΚΕΠΠΑΑ. Η έκθεση για το έτος 2013 προσθέτει τα θέματα οικονομικής ανάπτυξης σε εκείνα που αφορούν την ΚΕΠΠΑΑ (Council of the European Union, 23 July 2014). Φερ’ ειπείν, το πρόγραμμα εξάλειψης της ακραίας φτώχειας του ΟΗΕ(Post- 2015 Development agenda) ή τη συμμετοχή και το ρόλο της ΕΕ στον όμιλο των G7 και G20 (θέμα που αφορά την οικονομική διπλωματία - ως μέρος της εξωτερικής πολιτικής. Οι χώρες του G20 ασχολήθηκαν με την αντιμετώπιση της κρίσης του 2008 και στη συνέχεια με το διεθνές νομισματικό και οικονομικό σύστημα. Αντίθετα, οι G7 έχουν επεκτείνει την θεματολογία τους σε ζητήματα ασφάλειας, επιπλέον των οικονομικών).

Το 2013 συνεχίστηκε η κατεύθυνση του προηγούμενου έτους ως προς την ενίσχυση της ΚΠΑΑ (από θέματα της αμυντικής βιομηχανίας, κοινών στρατιωτικών ασκήσεων, έως τη χρηματοδότηση της διαχείρισης κρίσεων), αλλά χαρακτηρίζονται ως «στρατηγικοί εταίροι» χώρες όπως η Κίνα, η Ιαπωνία, η Νότιος Κορέα, η Βραζιλία, σε θέματα επενδύσεων, συνεργασιών για την καινοτομία ή τη κλιματική αλλαγή - στη βάση όμως των Αμερικανό-Ευρωπαϊκών συμφερόντων (αυτόθι, σ. 16).

Όμως, τον Δεκέμβριο του 2013, «το Συμβούλιο εστίασε στην ασφάλεια και την άμυνα με πρωτοφανή τρόπο από τη Συνθήκη της Λισσαβόνας» (συνιστά σταθμό, όπως επισημαίνει η έκθεση της Ύπατης Εκπροσώπου, αυτόθι, σ. 187). Επί παραδείγματι υπήρξαν τέσσερις νέες πρωτοβουλίες: α) ο στόχος της ανάπτυξης του τηλεχειρισμού αεροπορικών συστημάτων για την περίοδο 2020-25, β) η ανάπτυξη του αερο-εφοδιασμού των αεροπλάνων, γ) ανάπτυξη νέας γενιάς δορυφορικού (διαστημικού) συστήματος επικοινωνίας, δ) η ανάπτυξη συγκεκριμένου σχεδίου δράσης στην άμυνα του κυβερνο-χώρου (αυτόθι, σ. 191). Κι όχι μόνο, αλλά και την επαύξηση της συνοχής

μεταξύ 'εξωτερικής' κι 'εσωτερικής' ασφάλειας, απεφάσισε το Συμβούλιο. Όπως επίσης, και τη ταχύτερη αντίδραση των στρατιωτικών ομάδων δράσης (αυτόθι, σ.201).

1.6. Βασικά σημεία της Έκθεσης του έτους 2014.

Το Σχέδιο της ετήσιας έκθεσης για το 2014 (Council of the European Union, 20 July 2015), δείχνει ότι το Συμβούλιο στρέφει την προσοχή του σε μια ιδιαίτερα εκτεταμένη και λεπτομερή ανάλυση των πολιτικών καταστάσεων σε διάφορες χώρες του πλανήτη, ότι προσθέτει στην ανάλυση των απειλών και εκείνες του χημικού και βιολογικού πολέμου, την ασφάλεια των θαλασσών, αλλά και ότι επισημαίνει την ανάγκη συντονισμού της ΚΕΠΠΑΑ με άλλες πολιτικές στον οικονομικό και χρηματοπιστωτικό τομέα. Ωστόσο, ως προς την ΚΠΑΑ δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από την προηγούμενη ετήσια Έκθεση, με εξαίρεση την προσθήκη μιας νέας στρατιωτικής επιχείρησης και δύο νέων πολιτικών αποστολών: EUFOR CAR, EUCAP Sahel Mali and EUAM Ukraine. Ωστόσο περίπου 7000 άτομα συνολικά, ως προσωπικό, είχαν χρησιμοποιηθεί με τα γεγονότα στη Λιβύη τον Ιούλιο 2014, ενώ η ομάδα δράσης EUBAM- Libya εκκένωσε την Τρίπολη και λίγο μόνο προσωπικό παρέμεινε στην Τυνησία (αυτόθι, σ. 215).

1.7. Βασικά σημεία του έτους 2015.

Τα Αποτελέσματα του Συμβουλίου της 18 Μαΐου 2015 για την ΚΠΑΑ (Council of the European Union, 18 May 2015), τονίζουν πάλι την ανάγκη συντονισμού μεταξύ της 'εξωτερικής' και 'εσωτερικής' ασφάλειας της ΕΕ, τις υβριδικές απειλές, την αντιμετώπιση της μετανάστευσης, την άμυνα των πολιτών, την συνεργασία των δρώντων στους πολιτικούς, στρατιωτικούς και δικαστικούς τομείς, την Έρευνα και Τεχνολογία στον τομέα της άμυνας κ.ά.

Ειδικότερα όμως, τα αποτελέσματα της συνεδρίασης της Στρατιωτικής Επιτροπής (ΣΕΕΕ ή EUMC) της 28-29/10/2015, εστίαστηκαν στην συνολική στρατηγική της ΕΕ στην εξωτερική πολιτική και την πολιτική άμυνας, την επανεξέταση της λειτουργίας της Εξωτερικής υπηρεσίας (EEAS) και την πορεία των εκπαιδευτικών στρατιωτικών αποστολών, καθώς και των συμβουλευτικών αποστολών στο Μαλί, Σομαλία και την Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία.

Στη Στρατιωτική Επιτροπή συμμετείχαν και στρατιωτικοί εκπρόσωποι από τη Γεωργία, Μολδαβία, Μαυροβούνι, Νορβηγία και Σερβία. Συζητήθηκαν επίσης, η κατάσταση στην Ουκρανία, και η συνεργασία με το NATO. (EU Military Committee (28-29/10/2015): meeting of the EU Chiefs of Defence).

Από την άλλη μεριά, είχε προηγηθεί από το Συμβούλιο Εξωτερικών Υποθέσεων του Ιουνίου 2015 η σύσταση της στρατιωτικής ναυτικής μονάδας EUNAVFOR MED για την αντιμετώπιση των κινδύνων από τη λαθρομετανάστευση στη ΝΑ Μεσόγειο, όμως χωρίς ξεκάθαρη στρατηγική. Η προοπτική αυτής της επιχείρησης ήταν να διαρκέσει συνολικά 12 μήνες. Περιελάμβανε 8 σκάφη

(συμπεριλαμβανομένων και υποβρυχίων) και 12 αεροπορικά σκάφη (ελικόπτερα, αναγνωριστικά, drones) προερχόμενα από τα 14 συμμετέχοντα κράτη: Βέλγιο, Φινλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Ιταλία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Σλοβενία, Ισπανία, Σουηδία και Βρετανία (Faleg, G and Blockmans, St., 26 /06/2015).

Η επέκταση της agenda (θεματολογίας) σε ευρύτερα θέματα οικονομίας (που δυνητικά επηρεάζουν την συμπεριφορά της ΕΕ στην εξωτερική πολιτική, ιδιαίτερα σε αναπτυσσόμενες χώρες του ' τρίτου κόσμου'), διαφαίνεται και στη συνεδρίαση του Συμβουλίου Εξωτερικών Υποθέσεων (για την Ανάπτυξη) της 26/10/2015 υπό την προεδρία της 'Υπατης Εκπροσώπου για την Εξωτερική Πολιτική και την Πολιτική Ασφαλείας Federica Mogherini. Εκεί, συζητήθηκαν θέματα τόσο ανθρωπιστικής κρίσης (μεταναστευτικό/προσφυγικό), όσο και η Στρατηγική Ανάπτυξης μέχρι το 2030 ("2030 Agenda for Sustainable Development") που υιοθετήθηκε από τον ΟΗΕ στις 25-27 Σεπτεμβρίου 2015 (Council of the European Union, Foreign Affairs Council, (26 October 2015).

Συμπερασματικά παρατηρούμε, ότι ενώ διευρύνεται η agenda και ο προϋπολογισμός της ΚΕΠΠΑΑ, όμως, παραμένουν ως είχαν (μέχρι τη Συνθήκη της Λισσαβόνας) οι περιορισμοί ως προς το ΝΑΤΟ, τον ευρώ-στρατό, και τη μη-αυτονομία (αλλά εξάρτηση) από τα αμερικανικά αμυντικά συμφέροντα. Υπενθυμίζουμε ότι και οι στόχοι της ΚΕΠΠΑΑ σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας συμπεριλαμβάνουν την «ενσωμάτωση όλων των χωρών στην παγκόσμια οικονομία και . . . τη προώθηση συστήματος πολυμερούς συνεργασίας των κρατών» (Μπασαράς, Αναστ. , 2015, σς. 270-271). Ωστόσο, γίνεται φανερή η προσπάθεια από πλευράς ΕΕ μιας «ισόρροπης ανάπτυξης όλων των πλευρών που συνιστούν μια δύναμη, συμπεριλαμβανομένης της αμυντικό-στρατιωτικής» (Smith, K. (2000), σε Κεχαγιά, Αικ., 2005, σ. 209) και ότι η επιδίωξη της ΕΕ να διαδραματίζει ρόλο παγκόσμιας δύναμης με την ολιστική προσέγγιση της έννοιας(ήπια και σκληρή ισχύς) βρίσκει όριο, βασικά, την έλλειψη ενός αυτόνομου ευρω-στρατού.

2. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΕΠΠΑΑ.

2.1. Διαχρονικά χαρακτηριστικά.

Οι προσπάθειες σχεδιασμού ευρωπαϊκής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής, ευρωπαϊκού στρατού, και οι σχετικές διαμάχες – ακαδημαϊκές και μη – εύρισκαν τα όριά τους εξ αρχής (περίπου από δεκαετία του 70) στα εξής διαχρονικά χαρακτηριστικά:

α) ότι εξακολουθούμε να βρισκόμαστε στο μεταπολεμικό (του 2^{ου} παγκοσμίου πολέμου) καθεστώς των Bretton-Woods, δηλ. στην επιδίωξη της ειρήνης κι

ανάσχεσης της Γερμανικής ισχύος υπό τη μορφή του εθνικού συμφέροντος, (ΗΠΑ και σύμμαχοι έναντι Γερμανό-Ιταλικού ηττημένου άξονα),
β) ότι πρωταρχικός κι ισχυρότερος σύμμαχος των ευρωπαίων εταίρων έκτοτε, είναι οι ΗΠΑ. Συνεπώς το NATO είναι ιστορικά, συστατικό στοιχείο της ευρωπαϊκής άμυνας και εξωτερικής πολιτικής.

2.1.1. Σχέση μέλους ΕΕ με μη ευρωπαϊκό μέλος NATO.

Συνεπώς γίνεται κατανοητό από τα προαναφερόμενα, γιατί μέχρι σήμερα και παρά τη ρήτρα «αλληλεγγύης» και «αμοιβαίας άμυνας» των κρατών-μελών, το Ελληνο-Τουρκικό αδιέξοδο παραμένει - όπως έχει και μέσα στα πλαίσια του NATO.

Πράγματι, οι προαναφερόμενες ρήτρες μεταξύ των κρατών-μελών που εισήγαγε η Συνθήκη της Λισσαβόνας - σε αντικατάσταση της «συλλογικής άμυνας» που προέβλεπε το Ευρω-Σύνταγμα το οποίο δεν ευοδώθηκε (2003) - προσκρούουν σε δύο περιορισμούς που απορρέουν από το άρθρο 42 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση:

α) τις δεσμεύσεις που ήδη έχουν αναλάβει τα κράτη-μέλη στα πλαίσια του NATO, και

β) η το δικαίωμα για το κράτος-μέλος ν' αποφασίσει για τον τύπο της βοήθειας που θα παράσχει σε δεχόμενο-επίθεση-κράτος, διατηρώντας τη παραδοσιακή πολιτική του σε θέματα ασφάλειας και άμυνας. Αυτοί οι περιορισμοί δημιουργούν μια κατάσταση που είναι δυνατόν να δημιουργήσει σύγχυση (Για τη ρήτρα αλληλεγγύης και άμυνας, βλ. Μπασαράς, Αναστ. (2015), και Πετρέλλη, Μαρίνα (Σεπτέμβριος 2008), σελ.8).

Το άρθρο 42 δημιουργεί λοιπόν, ένα συμβιβαστικό πλαίσιο, που πρακτικά επαναφέρει τις δεσμεύσεις του Ιουνίου του 1992 όπου το τότε συμβούλιο της ΔΕΕ (Δυτικο-Ευρωπαϊκής Ένωσης) «υιοθέτησε δήλωση με την οποία τα κράτη-μέλη δεν θα ηδύνατο να επικαλεστούν τις αμυντικές εγγυήσεις και δεσμεύσεις που απορρέουν από τη ΔΕΕ ή το NATO για τις μεταξύ τους συγκρούσεις» (Μαρτζούκος, Β., 2009, σελ. 9 του εκτυπωμένου κειμένου).

Με τις παραπάνω προϋποθέσεις, το ότι α) δεν μπορεί να δημιουργηθεί αντίφαση με όσα διέπουν το NATO, β) η έμφαση στη απειλή της τρομοκρατικής επίθεσης και γ) η απροσδιοριστία της «ανθρωπογενούς καταστροφής» από την οποία μπορεί να πληγεί ένα ευρωπαϊκό κράτος (Συνθήκη Λισσαβόνας ή ΣΕΕ), αφήνουν αβοήθητα κράτη-μέλη με τέτοια εθνικά ζητήματα όπως τα Ελληνο-Τουρκικά. Εμποδίζουν επομένως, την προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Από την άλλη μεριά, σε ότι αφορά πιθανές τεταμένες σχέσεις αποκλειστικά μεταξύ κρατών-μελών της ΕΕ, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Διότι, όποια απειλή είναι 'εξωτερική' για ένα κράτος-μέλος είναι 'εσωτερική' για την ΕΕ, προπαντός όταν και αν, προοδεύσει η ευρωπαϊκή ενοποίηση. Συνεπώς, αλλάζει η συστημική

αντιμετώπιση, ώστε από αντικείμενο της ΚΕΠΠΑΑ θα μετατραπεί σε αντικείμενο εσωτερικής τάξης και αστυνόμευσης.

Το πρόβλημα υφίσταται ουσιαστικά, σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ μη-ευρωπαϊκού μέλους του ΝΑΤΟ και μέλους της ΕΕ. Η προοπτική αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αφορά μόνο την Ελληνο-Τουρκική διένεξη σε ζητήματα του Αιγαίου, αλλά είναι δυνατόν να εξαπλωθεί καθώς διευρύνεται τόσο η ΕΕ όσο και το ΝΑΤΟ. Άλλωστε, το ΝΑΤΟ παίζει ενίοτε και ρόλο παγκόσμιου οργανισμού, εξαπλώνόμενος σε επιχειρήσεις στη Μέση Ανατολή και σε συνεργασίες μέχρι τον Ειρηνικό Ωκεανό (Αυστραλία, Ιαπωνία, περιφερειακές σχέσεις ΗΠΑ- Κίνας, κ.ά). (Μπασαράς, Αναστ., 2015, «ΝΑΤΟ – ΚΕΠΠΑ», σς. 262-263).

2.1.2. Εκπροσώπηση.

Η Συνθήκη της Λισσαβόνας έθεσε μια σειρά από κοινούς στόχους για τη διεθνή δράση της ΕΕ και θεσμοθέτησε για πρώτη φορά την Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (Chatham House, 01/01/2010), ενώ κατήργησε τον διαχωρισμό σε πυλώνες.

Παράλληλα, θέσπισε την εκπροσώπηση σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας διαμέσου του αξιώματος του Ύπατου Εκπροσώπου που συνενώνει στο πρόσωπό του τις απόψεις του Συμβουλίου αλλά και της Επιτροπής ταυτόχρονα, σε μια όλο και διευρυνόμενη θεματολογία. Ο ρόλος του Ύπατου Εκπροσώπου, θεωρείται και ως «η μεγαλύτερη καινοτομία που έφερε η Συνθήκη της Λισσαβόνας στο πεδίο των εξωτερικών υποθέσεων». Επίσης, «Επιπλέον αυτών των καινοτομιών η Συνθήκη της Λισσαβόνας βελτίωσε τη λειτουργία ειδικά της ΚΠΑΑ, (καθόσον) η μόνιμη διαρθρωμένη συνεργασία μπορεί να επιτρέψει σε ορισμένα κράτη μέλη να οργανώσουν καλύτερα την κοινή ασφάλεια και άμυνά τους, έστω και αν κάποιος εταίρος τους αντιδρούν. (Μούσης, Ν., 2011).

Όμως, ενίοτε η ΕΕ ακούγεται στο εξωτερικό «από δύο φωνές» σε θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Ασφάλειας. Διότι, σε συζητήσεις επιπέδου παγκόσμιων ηγετών η ΕΕ εκπροσωπείται ως επί το πλείστον από τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, αλλά κατά τα λοιπά, από τον Ύπατο Εκπρόσωπο .

2.1.3.Λοιπά.

Τέλος, με τις προαναφερόμενες αλλαγές, μειώθηκε ο ρόλος της εκ περιτροπής προεδρίας των κρατών-μελών στην διαμόρφωση της ΚΕΠΠΑΑ, με αποτέλεσμα τη δυσαρέσκεια μικρών κρατών όπως η Τσεχία και η Σλοβακία, που χρησιμοποιούν πλέον τη δημιουργία συμμαχιών ως μέθοδο επηρεασμού υπέρ των απόψεών τους (Schwarzenberg, K., 13 October 2011).

Πάντως, η ΚΠΑΑ αντικαθιστά με την Συνθήκη της Λισσαβόνας την Έυρωπαϊκή πολιτική ασφάλειας και άμυνας(ΕΠΑΑ) και την εντάσσει στην ΚΕΠΠΑΑ ως το επιχειρησιακό σκέλος της. Άλλωστε, οι βασικές θεματικές που κατέληξαν θετικά με Συνθήκη της Λισσαβόνας ήταν: α) η βελτίωση της

αποτελεσματικότητας της ΚΕΠΠΑΑ, β) η προώθηση των αμυντικών δυνατοτήτων της ΕΕ, και γ) η ισχυροποίηση της ευρωπαϊκής αμυντικής βιομηχανίας (ΥΠΕΞ, πρόσβαση 5/10/2015).

2.2. Έχει ρόλο η σχετική ισχύς των κρατών-μελών στην ΚΕΠΠΑΑ;

Ένα ερώτημα που δημιουργείται στο περιβάλλον λήψης αποφάσεων της ΚΕΠΠΑ έχει ως εξής: αφενός ο κανόνας της ομοφωνίας, αφετέρου η διαδικασία της ειδικής πλειοψηφίας - όπου προβλέπεται και που αφορά τα 2/3 ισότιμων στη ψήφο μελών (ένα κράτος, μία ψήφος) - επιτρέπουν στη σχετική ισχύ να διαδραματίσει κάποιο ρόλο και πού;

Σε μια πρώτη προσέγγιση παρατηρούμε ότι μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας έχουμε διεύρυνση των αποστολών της ΚΠΑΑ με προσθήκη δράσεων αφοπλισμού, επιχειρήσεις σταθεροποίησης της ειρήνης, και αρωγής επί στρατιωτικών θεμάτων, κ.α. ¹ Έτσι, η σχετική ισχύς των συμμετεχόντων κρατών-μελών ενισχύεται έναντι άλλων (μη-συμμετεχόντων), στο μέτρο που διευρύνεται όχι μόνο η διαπραγματευτική τους θέση αλλά και η ανάπτυξη των στρατιωτικών ικανοτήτων και δυνατοτήτων τους. Φερ' ειπείν στον παρακάτω Πίνακα Α παρατηρούμε τη συμμετοχή κρατών μελών σε μερικές στρατιωτικές δυνάμεις, μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας (2009).

Πίνακας Α: Συμμετοχή κρατών μελών σε μερικές στρατιωτικές δυνάμεις, ομίλους χωρών άτυπης διακυβέρνησης, Σ.Α. ΟΗΕ, και στοιχεία αμυντικών δαπανών.

Eurofor (χερσαίες δυνάμεις) 1995-2012	Eurocorps (επίσης χερσαίες δυνάμεις). Από 1993-σήμερα.	Euro-marfor (ναυτικές δυνάμεις) 1995-2012	Μόνιμα μέλη συμβουλίου Ασφαλείας ΟΗΕ	Μέλη του ομίλου χωρών G7, G20	EUNAV FOR MED (ναυτικές δυνάμεις) **	Αμυντικές δαπάνες, 2014 Σε εκτ. \$, (αξίας του 2011)***
Γαλλία	Γαλλία	Γαλλία	Γαλλία*	Γαλλία	Γαλλία	63.022
Ιταλία	Ιταλία #	Ιταλία		Ιταλία	Ιταλία	31.020
Ισπανία	Ισπανία	Ισπανία			Ισπανία	12.844
Πορτογαλία	---	Πορτογαλία			-----	4.269^
---	Γερμανία	----		Γερμανία	Γερμανία	46.590^
---	Βέλγιο	---			Βέλγιο	5.191
---	Λουξεμβούργο	---			Λουξεμβούργο	295^
---	---	---			Ολλανδία	10.011
---	---	---	Ηνωμένο Βασίλειο*	Ηνωμένο Βασίλειο		54.914
	Ελλάδα#				Ελλάδα	5.585^
	Πολωνία#					10.673
	Αυστρία#					3.208
	Τουρκία#					17.964
					Φινλανδία	
					Ουγγαρία	1.249^
					Λιθουανία	378
					Σουηδία	6.879
					Σλοβενία	489

* μαζί με τις ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα.

^ κατ' εκτίμηση του SIPRI.

Πηγές :

EUR-lex, «Κοινή πολιτική ασφάλειας και άμυνας», (ημ. τελευταίας τροποποίησης 7/5/2010, πρόσβαση 5/10/2015),¹

** (Faleg, G and Blockmans, St. (26 /06/2015).

*** SIPRI: Military Expenditure Database , πρόσβαση, 14/11/2015,

με ειδικό καθεστώς έναντι των πλήρως μελών (associated nations). Αλλά η Πολωνία μεταπηδά σε καθεστώς πλήρους μέλους από 1/1/2016.³

Σημειωτέον ότι στον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Άμυνας (ΕΟΑ ή EDA, European Defence Agency - από το 2004), συμμετέχουν όλα τα κράτη της ΕΕ πλην Δανίας (ουδέτερη). Στο NATO συμμετέχουν επίσης όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της Δανίας. Οι ουδέτερες χώρες Αυστρία, Ιρλανδία, Σουηδία, Φιλανδία- είναι εταίροι του NATO (Για ένα πανόραμα των εταίρων του NATO βλ. Μπασαράς, Αναστ. (2015), «NATO - ΚΕΠΠΑ» σς. 262-263). Σημειωτέον ότι «Το Eurocorps μπορεί να θεωρηθεί πρόδρομος της μόνιμης διαρθρωμένης συνεργασίας» (Μούσης, Ν. (2011).

Από την άλλη μεριά, μεταξύ των κρατών με τους μεγαλύτερους αμυντικούς προϋπολογισμούς (παγκοσμίως) τα ευρωπαϊκά κράτη κατατάσσονται ως εξής: στη 5^η σειρά κατατάσσεται η Αγγλία (μετά τις ΗΠΑ, Κίνα, Ρωσία, Σαουδική Αραβία, αντιστοίχως), στην 6^η σειρά η Γαλλία, στην 8^η η Γερμανία και στην 13^η η Ιταλία. Δεν αναφέρονται άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Γράφημα για τις αμυντικές δαπάνες 2013 σε : IISS, Top 15 Defence Budgets 2013 (in USbn \$).

Στη συνέχεια παρατηρούμε, ότι η σχετική ισχύς των κρατών μελών επηρεάζεται, από τη δυνατότητα ενισχυμένης συνεργασίας (ή 'μόνιμης διαρθρωμένης' συνεργασίας) ορισμένων μόνο ευρωπαϊκών κρατών-μελών στον αμυντικό τομέα. Δηλαδή τυπικά, αρκεί να το επιθυμούν, να παρέχουν μάχιμες μονάδες και να αναπτύσσουν τις αμυντικές τους ικανότητες. Είναι προπαντός στη δομή αυτή (δηλ. της ενισχυμένης συνεργασίας) που προβλέπεται η λήψη αποφάσεων δια της ειδικής πλειοψηφίας (Σύνοψη νομοθεσίας της ΕΕ,¹ και ΥΠΕΞ, πρόσβαση 5/10/2015). Συγκεκριμένα, για αποφάσεις που δεν έχουν στρατιωτικές συνέπειες ή συνέπειες στην άμυνα το Συμβούλιο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία (Αρθ. 23 ΣΕΕ, σε Μούσης, Ν. (2008), και Moussis, Ν., 2011)). Ακόμη, «οι κοινές στρατηγικές και η «εποικοδομητική αποχή» επιτρέπουν στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και στο Συμβούλιο να ενεργούν με ειδική πλειοψηφία, έστω και αν μερικά κράτη μέλη δεν συμφωνούν με μια κοινή πολιτική.» (Μούσης, 2011).

Κι όχι μόνον. Η σχετική ισχύς υπεισέρχεται και στο ζήτημα της οικονομικής συνεισφοράς στον ΕΟΑ (EDA) αφού αυτή συναρτάται από το ΑΕΠ της χώρας. Αντίθετα όμως, οι δημοσιονομικές διατάξεις του γενικού προϋπολογισμού του Οργανισμού θεσπίζονται με ομοφωνία (από το Συμβούλιο). Ενώ παράλληλα, προβλέπονται και άλλες πηγές εσόδων του ΕΟΑ,⁴ στις οποίες ενδεχομένως να

εμπλέκονται άλλοι ιδιωτικοί δρώντες . Δεν αποκλείονται άλλωστε οι προαναφερόμενες πηγές εσόδων να αφορούν και την εκμετάλλευση πόρων στις κεφαλαιαγορές.

Από την άλλη μεριά, η δυνατότητα των κρατών-μελών να ασκούν και τη δική τους κυρίαρχη εξωτερική πολιτική επηρεάζει τις μεταξύ τους διαπραγματεύσεις ή σχέσεις, για τη διαμόρφωση της ΚΕΠΠΑΑ, αλλά το ειδικό βάρος τους εξαρτάται από την ισχύ τους και συνεπακόλουθα τη συμμετοχή τους τουλάχιστον, σε άλλα fora ή παγκόσμιους θεσμούς διακρατικού συντονισμού (βλ. Πίνακας Α).

Φερ' ειπείν οι ιστορικοί δεσμοί (πρώην αποικιοκρατικές σχέσεις) ή απειλές που έχουν ορισμένα κράτη-μέλη με τον υπόλοιπο κόσμο, όπως το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της Γαλλίας στο Μαλί (επέμβαση 2013) για την παρέμβαση της ΕΕ εκεί στο πλαίσιο της ΚΠΑΑ (2014). Όπως επίσης, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της Γαλλίας και Αγγλίας για την στρατιωτική παρέμβαση της ΕΕ στη Λιβύη (2011), αυξάνουν τις ηγετικές εντυπώσεις και τις ικανότητές τους στην 'σκληρή' ισχύ. Ιδιαίτερα για τη Γαλλία, που είναι το έτερο ισχυρό σκέλος του Γάλλο-Γερμανικού άξονα και επηρεάζει την διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αλλά και της Γερμανικής ανάσχεσης μετά τις πληγές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Αξιοσημείωτο είναι, ότι η εσωτερική -για την ΕΕ- κρίση του Ελληνικού χρέους ενίσχυσε τη Γαλλική 'ήπια' ισχύ έναντι της Γερμανικής , επειδή ήταν η ηγετική στάση της Γαλλίας (δηλαδή ενοποιητική για το όραμα της ΕΕ) που υπερίσχυσε έναντι της Γερμανικής πρότασης περί «Grexit» και κράτησε την ΕΕ ενωμένη προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η επισήμανση αυτή έχει τη σημασία της καθόσον αφενός, παραδοσιακά από τη δεκαετία του 1990 ο Γάλλο-Γερμανικός άξονας προωθούσε την ιδέα της πολιτικής ενοποίησης (Μιτεράν – Κολ) (Κουσκουβέλης, Ηλ.,1996).

Αφετέρου – με αφορμή την χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 – η Γερμανία φαινόταν να πρωτοστατεί στην κατεύθυνση προς την περισσότερη ολοκλήρωση (δημοσιονομική επίβλεψη για εναρμόνιση των εθνικών προϋπολογισμών, προοπτική κοινής φορολογικής τακτικής έναντι των πολυεθνικών τραπεζών και των επενδυτικών funds - πχ. προτάσεις για τη φορολόγηση των τραπεζών ή τραπεζικών συναλλαγών - στα πλαίσια του ομίλου των G20 χωρών, την περίοδο 2009-2012, ενοποίηση του καθεστώτος των κεφαλαιαγορών στις χώρες της ΕΕ, σύμπραξη με το ΔΝΤ στη χρηματοδότηση υπερχρεωμένων χωρών-μελών - ανεξαρτήτως νομίσιματος, κ.ά.). Ακόμη περισσότερο υπέρ της ενίσχυσης της Γαλλικής 'ήπιας' ισχύος, μετρά και το ότι η Γαλλία συνεπικούρησε την Γερμανία στην προσπάθειά της τελευταίας να ηγηθεί υπέρ μιας υπέρ-εθνικής ευρωπαϊκής λύσης στο προσφυγικό και μεταναστευτικό κύμα των Συρίων και άλλων λαών της Μέσης Ανατολής προς την ΕΕ, το β' εξ. 2015, και την κατανομή τους στα κράτη-μέλη με ποσοστά, βάσει του ΑΕΠ. Παράλληλα, αξιοσημείωτη είναι η αλληλεξάρτηση μεταξύ Ελλάδας, Γερμανίας

και Γαλλίας στις παραγγελίες στρατιωτικού υλικού αφού, την περίοδο 2007-2011, η Ελλάδα αγόραζε το 13% των Γερμανικών εξαγωγών σε αμυντικούς εξοπλισμούς και το 10% των αντίστοιχων Γαλλικών (δεύτερος καλύτερος πελάτης της Γαλλίας), (Γιαννιτσόπουλος, Θ., 2015, σ.141. Επίσης, και σε Holtom P., Wezeman P & S, March 2012, SIPRI)

Τέλος, η σχετική ισχύς των ευρωπαϊκών κρατών που συμμετέχουν στην άτυπη παγκόσμια διακυβέρνηση όπως οι χώρες G7(διακρατικός συντονισμός σε οικονομία, ασφάλεια, περιβάλλον), G20 (οικονομικός συντονισμός) έχει ρόλο στο εξεταζόμενο θέμα καθώς εξετάζοντας τις σχέσεις και τη λειτουργία της άτυπης και της κανονιστικής διακυβέρνησης (των διεθνών οργανισμών και καθεστώτων) ως εξαρτημένες μεταβλητές της ισχύος, διαφαίνεται ότι η άτυπη διακυβέρνηση υπερέχει των οργανισμών σε ουσιαστική ισχύ. Διότι, η άτυπη διακυβέρνηση είναι αυτό που επηρεάζει την κανονιστική, επίσημη διακυβέρνηση κι όχι αντιστρόφως (προηγείται δηλ. στον συντονισμό επί των αρχών και των πολιτικών), όπως, συχνά, προηγείται της διεξαγωγής αποτελεσματικών ψηφοφοριών ή διαπραγματεύσεων. Έτσι οι ευρωπαϊκές χώρες που συμμετέχουν σε τέτοιους ομίλους μεταφέρουν τα συμφωνηθέντα στις άλλες χώρες της επιρροής τους. Πόσο μάλλον που ένας από τους στόχους της ΚΕΠΠΑΑ στη συνθήκη της Λισσαβόνας είναι «η ενσωμάτωση των χωρών στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα» (Μπασαράς, Αν., 2015), ενώ αφετέρου συνεχώς διευρύνεται η agenda της ΚΕΠΠΑΑ προς ζητήματα της οικονομίας η οποία με τη σειρά της επηρεάζει την οικονομική ισχύ της ΕΕ και συνεπώς την ικανότητά της στην εξωτερική πολιτική.

Πώς επέδρασε η κρίση:

Για να μείνουμε στο ευρωπαϊκό περιφερειακό επίπεδο εξέτασης του παρόντος άρθρου, η κρίση του 2008 συνέβαλε ώστε να ενταθούν οι εσωτερικές ανισοροπίες προς όφελος των ηπειρωτικών δυνάμεων της ΕΕ. Συγκεκριμένα παρατηρούμε τη μεγαλύτερη ενδυνάμωση της Γερμανίας και τη περισσότερη αποδυνάμωση των χωρών του Νότου, (ιδιαίτερα Ελλάδα, Πορτογαλία που υπήχθησαν στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης, το 2010 και 2011 αντίστοιχα). Ωστόσο, παρατηρήθηκε επίσης αποδυνάμωση περιφερειακών χωρών του Βορρά, ιδιαίτερα της Ιρλανδίας που επίσης εντάχθηκε στον Μηχανισμό Στήριξης το 2010. Ακόμη, οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης χρειάστηκαν από το 2009 την συνδυασμένη χρηματοδοτική βοήθεια ΕΕ και ΔΝΤ - που επονομάστηκε ‘Πρωτοβουλία της Βιέννης’ (‘Vienna Initiative’) (Πάττα, Ισμ., 2012).

Αλλά ως προς το NATO (2010, Λισσαβόνα) οι ευρω-ατλαντικοί σύμμαχοι κατέληξαν σε συμφωνία λόγω της κρίσης για: 1) μείωση του στρατιωτικού προσωπικού κατά $\frac{1}{3}$, 2) μείωση των αντιπροσωπειών του NATO, 3) μείωση των Στρατιωτικών Διευθύνσεων (Αρχηγεία) από 11 σε 7 (NATO, 19/4/2011). Ειδικότερα ως προς τις αμυντικές δαπάνες, η δριμύτητα της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2007/8

ανάγκασε τα περισσότερα κράτη-μέλη σε περικοπές δαπανών (πλην Ελλάδας, Νορβηγίας, Εσθονίας).

Άλλωστε, τα στοιχεία αμυντικών δαπανών του ΕΟΑ για την περίοδο 2006 - 2013 δείχνουν ότι στα κράτη-μέλη του Οργανισμού, οι περικοπές αμυντικών δαπανών αφορούσαν κυρίως περικοπές προσωπικού, συμπεριλαμβανομένων μάχιμων χερσαίων δυνάμεων (EDA, (March 31, 2015), *Defence Data 2013*). Συγκεκριμένα, όταν η κρίση του 2008 επηρέαζε πτωτικά τις αμυντικές δαπάνες των κρατών-μελών, ο Javier Solana παραινούσε προς το αντίθετο κατεύθυνση ότι δηλ. η ενίσχυση της ΚΕΠΠΑΑ θα συνεπιφέρει την έξοδο από την κρίση της ΕΕ, όπως δηλαδή ήταν και η θέση του NATO (Solana Javier, 2013). Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1990, 6 από τα 16 (τότε) μέλη του NATO δαπανούσαν τουλάχιστον 2% του ΑΕΠ τους στην Άμυνα. Αντίθετα το 2012 από τα 28 μέλη, μόνο 3 ή 5 (ανάλογα με τη μέθοδο) δαπανούν το ίδιο ποσό.

Ωστόσο, αναφορικά με τις αμυντικές δαπάνες και τη σχετική ισχύ το ζήτημα δεν είναι μόνο ποσοτικό αλλά και ποιοτικό. Ενώ δηλαδή, το 2012, συνολικά η ΕΕ δαπανά περισσότερο από ότι η Ρωσία και η Κίνα μαζί, διαθέτει περίπου 1,6 εκ. στρατιώτες και αξιοσημείωτες ικανότητες (τανκς, αερομεταγωγικά, κ.ά), δεν μπορεί όμως να αναπτύξει το 70% περίπου των χερσαίων δυνάμεών της. Παρόλο που η αμυντική δαπάνη για την ΕΕ (ως σύνολο) ισοδυναμεί με το 1/3 της αντίστοιχης αμερικανικής, η αμυντική της ικανότητα όμως αντιστοιχεί σε λιγότερο από το 1/3 της αμερικανικής. Επί παραδείγματι η ΕΕ διαθέτει το 50% των αμυντικών δαπανών της σε αμοιβές προσωπικού έναντι του 25% των ΗΠΑ, αντιστοίχως. Ούτε ο συντονισμός των εξοπλισμών είναι ο βέλτιστος: π.χ., οι ΗΠΑ έχουν 600 αερο-εφοδιαζόμενα αεροπλάνα 4 διαφορετικών τύπων, στην ΕΕ υπάρχουν 47 αντίστοιχα αεροπλάνα 10 διαφορετικών τύπων, πράγμα που δημιουργεί προβλήματα ανταλλακτικών και συντήρησης, τουλάχιστον. Πάντως η προσπάθεια του ΕΟΑ (EDA) ‘pooling and sharing’ των στρατιωτικών δυνατοτήτων κινείται θετικά προς την κατεύθυνση αποφυγής άσκοπων διπλών δαπανών και συνεπώς περαιτέρω μειώσεων των αμυντικών προϋπολογισμών (Gomis, B., 23-24 January 2012).

Ακόμη η ΕΕ υστερεί στη συλλογή και διαχείριση πληροφοριών, των απαραίτητων για μια ‘κοινή’ άμυνα και ασφάλεια, πράγμα που σχετίζεται με τη δυσπιστία στα διαφορετικά κρατικά συμφέροντα (Chatham House, 9/11/2011).

3. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ και ΚΕΠΠΑΑ.

Το παρόν άρθρο συμφωνεί με την άποψη ότι η ιδέα της κοινής εξωτερικής πολιτικής των κρατών-μελών είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιδέα της πολιτικής ένωσης και της εξέλιξης της τελευταίας (Κουσκουβέλης, 1996). Ακόμη, ότι η ευρωπαϊκή συνεργασία στα θέματα εξωτερικής πολιτικής, άρχισε από τη δεκαετία του 1970 κι εντατικοποιείται πρώτα το 1987 με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη ως

Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία (αυτόθι, σ. 90), ενώ ως ΚΕΠΠΑ διαμορφώνεται μόλις το 1991- με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Ειδικότερα με την άποψη, ότι η χρονική στιγμή της δημιουργίας της σχετίζεται με τις γενικότερες αλλαγές στο τότε διεθνές σύστημα (αυτόθι) .

Ωστόσο, η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης ή ολοκλήρωσης, επηρεάστηκε και εξακολουθεί να επιδρά σε μια σειρά θεωριών της πολιτικής επιστήμης (Μαραβέγιας, Ν. και Τσινισιζέλης, Μ., 2007. Επίσης Μούσης, Ν., 2008, κεφ. 1.) Μία από τις σημαντικότερες είναι εκείνη του Νεολειτουργισμού. Ο εκπρόσωπός της Ernst Haas, θεωρεί ότι η ενοποίηση είναι μια διαδικασία όπου «πολιτικοί πείθονται να μεταφέρουν την αφοσίωσή τους . . . προς ένα νέο κέντρο, του οποίου οι θεσμοί διαθέτουν ή απαιτούν δικαιοδοσία πάνω στα προϋπάρχοντα κράτη-έθνη» (Haas, E., 1958).

Βασική έννοια στη κατανόηση της διαδικασίας είναι εκείνη της «διάχυσης» (spillover), όπου η εντατική συνεργασία σε ένα τομέα συντελεί σε μια εντατική συνεργασία σε άλλους τομείς (Jackson και Sorensen, 2006, σ. 176). Με άλλα λόγια, «όσο περισσότερα είναι τα πεδία πολιτικής στο κοινό πλαίσιο τόσο μεγαλύτερη είναι η εμπλοκή, άρα και η επιρροή, των υπερεθνικών θεσμών» (Τσινισιζέλης, Μ. και Χρυσόχου, Δ., 2007, σ. 111. Σε Μαραβέγιας, Ν. και Τσινισιζέλης, Μ., 2007).

Όμως, ο Haas «υποστήριξε ότι η διάχυση από τον ένα τομέα στον άλλο, δεν είναι αυτόματη και απαιτείται η θέληση των ελίτ ή των κυβερνήσεων των κρατών-μελών (Κουσκουβέλης, 1996, κεφ. 4). Αυτή η θέληση μεταφράζεται πρώτα – πρώτα σε συμφωνίες. Τέτοιες συμφωνίες γίνονται στον ‘ελάχιστο κοινό παρονομαστή’ των συμφερόντων των μεγάλων κρατών, σύμφωνα με ορισμένους θεωρητικούς (Moravcsik. Σε Κουσκουβέλης, 1996, αυτόθι, «Δ. Η διαμόρφωση της ΚΕΠΠΑ»): «Καθώς δεν υπάρχει ευρωπαίος ηγεμόνας που να προωθήσει τη δημιουργία ενός καθεστώτος, οι συμφωνίες στα πλαίσια των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (τότε) αντανακλούν τις σχετικές θέσεις ισχύος των κρατών-μελών»(αυτόθι). Μάλιστα δε, ως μέσο στη διαδικασία τέτοιων συμφωνιών χρησιμοποιείται η «απειλή του αποκλεισμού.» Δηλαδή, ο μόνος τρόπος να επιβληθεί σε μία από αυτές τις δυνάμεις να δεχθεί αλλαγή στο status quo, είναι η απειλή του αποκλεισμού (exclusion) από τα άλλα κράτη και συνεπώς της απομόνωσης.

Το σκεπτικό αυτό φαίνεται να λειτουργεί και σήμερα με μεγαλύτερο όμως ουσιαστικό ρόλο εκείνο της σύνθετης αλληλεξάρτησης (Keohane and Nye, 1989). Άλλωστε, «η διαδικασία και η λειτουργία που διαβλέπουν οι Haas, Keohane, Hoffman και Moravcsik φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται από τις διαπραγματεύσεις για την πολιτική ένωση στα πλαίσια της διακυβερνητικής συνδιάσκεψης» του 1996 διαπίστωνε ο Κουσκουβέλης (αυτόθι). Ειδικά μετά την αποτυχία υιοθέτησης ενός Ευρωπαϊκού Συντάγματος και τη διακυβερνητική βάση στην οποία στηρίζεται η

λειτουργία της ΚΕΠΠΑΑ, οι προαναφερόμενοι διανοητές φαίνεται να επαληθεύονται και σήμερα, μέχρις ενός σημείου.

Μάλιστα δε, ο Hoffman St. (1964) είχε προβλέψει ότι τα κράτη δεν θα διακύβευαν τη κυριαρχία τους μεταφέροντας την ολοκλήρωση από το πεδίο της οικονομίας («χαμηλής πολιτικής») στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας («υψηλή πολιτική»). Πράγματι τα κράτη δεν εκχώρησαν τη κυριαρχία τους με αφορμή την ΚΕΠΠΑΑ, έθεσαν όμως υπό υπέρ-εθνικό έλεγχο τις επιλογές τους (που εξακολουθούν να μπορούν να τις κάνουν) και βρήκαν περιθώρια - ακόμη και πεδία - της εξωτερικής πολιτικής όπου να μπορέσουν να διαμορφώσουν κοινή συμπεριφορά. Επιπλέον, το γεγονός ότι παρά την απόρριψη του Ευρώ-Συντάγματος (2002-2003) τα κράτη υιοθέτησαν στην μεταγενέστερη Συνθήκη της Λισσαβόνας (ψηφίστηκε το 2004, τέθηκε σε ισχύ το 2009) ολόκληρο το κείμενο του Ευρώ-Συντάγματος για την Εξωτερική πολιτική, Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας πλην του θεσμού ενός Υπουργού Εξωτερικών, δείχνει και την προθυμία των κρατών για περαιτέρω ενοποίηση, αλλά υπό όρους.

Χαρακτηριστικά, ο Μούσης, Ν. (2008) θεωρεί ότι οι Συνθήκες του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ διέψευσαν εντελώς τις προβλέψεις του Hoffman. Ειδικότερα ο Μούσης διαχωρίζει εννοιολογικά την ιδέα της 'ενιαίας' εξωτερικής πολιτικής που θα συνέβαινε στην περίπτωση ομοσπονδίας των κρατών της ΕΕ, από την έννοια της 'κοινής' εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας (ΚΕΠΠΑΑ) που θα ήταν το κύριο στοιχείο της πολιτικής ένωσης της Ευρώπης. «Αυτά τα κράτη δεν θα σχημάτιζαν κατ' ανάγκη μία ομοσπονδία. Η ίδια η έννοια της κοινής πολιτικής αποκλείει την έννοια της ενιαίας πολιτικής», καθόσον σύμφωνα με την αρχή της 'δοτής αρμοδιότητας' η Ένωση λειτουργεί εντός των ορίων που της αναθέτουν τα κράτη μέλη.

Επίσης, ο Κουσκουβέλης (αυτόθι) υποστηρίζει ότι η ΚΕΠΠΑΑ δεν διαμορφώθηκε αυστηρά βάσει του ελάχιστου κοινού παρονομαστή των κρατικών συμφερόντων, αλλά ότι έγινε ένα βήμα περισσότερο προς τη 'κοινοτικοποίηση', καθόσον ήδη από τότε (1996) η Γαλλική πρόταση που υπερίσχυσε, προέβλεπε μεν τη δημιουργία διακυβερνητικού πυλώνα αλλά με «ενιαίο θεσμικό πλαίσιο». Ωστόσο, η απόρριψη της λήψης αποφάσεων με ειδική πλειοψηφία σε θέματα ΚΕΠΠΑΑ ήδη από το Συμβούλιο του Μάαστριχτ έως σήμερα, παραμένει ένα εμπόδιο όχι μόνο για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αλλά και για την διαμόρφωση πραγματικής ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας. Διότι, δυσχεραίνεται η λήψη αποφάσεων από 29 εταίρους. Άλλωστε, τα διάφορα εθνικά συμφέροντα ερμηνεύονται ποικιλοτρόπως. Έτσι, ενώ από πλευράς αποτελεσματικότητας και προόδου η αρχή της ομοφωνίας δυσκολεύει τη λειτουργία και τις εξελίξεις στην ΚΕΠΠΑΑ, από την άλλη όμως θωρακίζει τα μικρά κι αδύναμα κράτη από τη σχετική ισχύ των άλλων, παρέχοντάς τους μια σχέση ισοτιμίας.

Άλλα εμπόδια:

- όχι μόνο η έλλειψη αυτονομίας από το ΝΑΤΟ, αλλά και ότι το ΝΑΤΟ μετατρέπεται σιγά-σιγά σε παγκόσμιο οργανισμό⁵ (Μαμμωνάς, Δ., 2003. Κιντής, Α., 2005). Ειδικότερα η υπερ-επέκταση του ΝΑΤΟ δημιουργεί όχι μόνο πρόσθετες επιβαρύνσεις στα κράτη- μέλη οικονομικής υφής αλλά και πολιτικών επιλογών.

- ότι ο ευρω-στρατός προϋποθέτει ένα ομόσπονδο - έστω - κράτος (αντί να προηγείται της δημιουργίας μιας κρατικής οντότητας).

Ενδεχομένως, αν το ΝΑΤΟ ξεκαθαρίσει τη διάσταση που θέλει να λάβει - έστω ως ένας πολυμελής παγκόσμιος οργανισμός (αναδιοργανώνοντας το καθεστώς που τον διέπει) – τότε, να υπάρξει περιθώριο για ένα περιφερειακό, ευρωπαϊκό στρατό.

Πάντως από τη Σύνοδο Κορυφής στο Ελσίνκι (1999), όπου μεταξύ άλλων, ενισχύθηκαν οι δεσμοί ΕΕ και ΝΑΤΟ με «πλήρη διαβούλευση, συνεργασία και διαφάνεια, προς αποφυγή ασυμβατοτήτων μεταξύ τους . . . οι Ατλαντιστές εντός της ΕΕ απέτρεψαν τη δημιουργία Ευρωπαϊκών Ενόπλων Δυνάμεων (ευρώ-στρατού), που είναι προϋπόθεση για την ανάπτυξη στο μέλλον ενός φεντεραλιστικού μοντέλου Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.» (Βοσκόπουλος, Γ., Πρόσβαση 5/10/2015). Ακόμη και σήμερα «η αποτρεπτική αντίδραση των ΗΠΑ στο ενδεχόμενο (δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού στρατού με δικούς του κανόνες λειτουργίας) δεν αφήνει περιθώρια στην Ευρώπη να προχωρήσει στη στρατιωτική της ανεξαρτητοποίηση από το ΝΑΤΟ (Howorth, J., 2006, σ. 52). Παρατίθεται σε Ρουμελιώτης, Π., 2009, σ. 111). Όμως, στη περίπτωση της τρέχουσας Ουκρανικής κρίσης, οι ΗΠΑ -τελικά- άφησαν τη διαχείρισή της ως επί το πλείστον στους Ευρωπαίους, παρά την επιθυμία μερικών αμερικανών στρατηγών να εξοπλίσουν την αντί-ρωσική Ουκρανική πλευρά (Haine, J.Y., 2015).

Κι όμως, τα προαναφερόμενα δεν υπήρξαν τα μόνα εμπόδια. Είναι επίσης και η ασυμφωνία μεταξύ των εταίρων, κατά περίπτωση. Για παράδειγμα η αποτυχία της ΕΕ να έχει μια κοινή πολιτική στη περίπτωση της κρίσης στη Λιβύη (2011). Πιο συγκεκριμένα, ενώ η Γαλλία είχε θετική άποψη για την στρατιωτική παρέμβαση, η Γερμανία αποφάσισε να απέχει για το αντίστοιχο ψήφισμα του ΟΗΕ – UNSC (Loon, 2012). Σημειωτέον ότι η Γαλλία συνεπικουρείτο από την Αγγλία στις επιχειρήσεις στη Λιβύη, βάσει άλλωστε της επίσημης αμυντικής συνεργασίας τους που υπεγράφη από τον Νοέμβριο 2010 (Gomis, B., 23-24 January 2012).

Δεν έλειψε και η κριτική αντιμετώπιση των μικρότερων κρατών: ότι δηλαδή, η ΚΠΑΑ χρησιμοποιήθηκε κυρίως για μικρής εμβέλειας επιχειρήσεις χωρίς καθαρά οφέλη για τα κράτη-μέλη (Haesebrouck T., 2015).

Από την άλλη μεριά, η ΚΕΠΠΑΑ υπήρξε ιδιαίτερα αποτελεσματική στην επιβολή οικονομικών κυρώσεων – τουλάχιστον σε 35 περιπτώσεις, συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων της Ζιμπάμπουε και της Μπούρμα (Burma)

για τις οποίες δεν μπορούσε να υπάρξει συμφωνία στα πλαίσια του ΟΗΕ (Chatham House, 01/01/2010).

Συμπερασματικά, η ΕΕ δεν έχει κάνει την ίδια πρόοδο προς την ενοποίηση στον τομέα της ΚΕΠΠΑΑ όσο έχει κάνει στον οικονομικό της συντονισμό, ιδιαίτερα μετά την κρίση του 2008 (‘ευρωπαϊκό εξάμηνο’, ‘δημοσιονομικό σύμφωνο’, ‘μηχανισμός και ταμείο στήριξης’, τραπεζική ένωση κι εποπτεία, κ.ά.).⁶

Για αυτό εκτός από τα επιμέρους ζητήματα, η βιβλιογραφία συζητά και την πρόοδο ανά ομόκεντρους κύκλους κρατών που θα συμπεριλαμβάνουν όσα κράτη μέλη επιθυμούν περισσότερη ή λιγότερη ενοποίηση (Μούσης, Ν., 2008, 2011).

Παρόλα αυτά, και ενώ η ‘ήπια ισχύς’ της ΕΕ υπερτερεί έναντι της ‘σκληρής’, η περαιτέρω ανάπτυξη των στρατιωτικών ικανοτήτων της ΕΕ ήταν και είναι ένα ευρωπαϊκό αίτημα, όπως μαρτυρεί το συνέδριο 180 ευρωπαίων παραγόντων της πολιτικής, οικονομικής κι ακαδημαϊκής ζωής (Chatham House, 17 October 2014). Η Ευρώπη θα πρέπει να είναι διατεθειμένη να μειώσει κατά τι την ευημερία της προς όφελος της ασφάλειας. Θα πρέπει να ισορροπήσει την ‘ήπια’ ισχύ της με την ‘σκληρή’ για την ενίσχυση του ρόλου της αλλά και την αυτό-προστασία της, ιδίως στη περίπτωση μεταστροφής των αμερικανικών συμφερόντων στην ΕΕ και την αναδίπλωσή τους. Ήδη, οι ΗΠΑ έχουν οικονομικούς και πολιτικούς αντιπερισπασμούς όπως στην αντιμετώπιση του δικού τους δημόσιου χρέους, ή στο Πακιστάν, Αφγανιστάν, Ανατολική Ασία, κ.ά. (Gomis, Β., 2012). Κοντολογίς, θα πρέπει να βρεθεί η σωστή μείξη ήπιας και σκληρής ισχύος, δηλαδή να βρεθεί η χρυσή τομή της ‘έξυπνης’ ισχύος “Smart power” (Nye, J., 2011).

Πάντως, η επίδραση του διεθνούς συστήματος και οι εξελίξεις του είναι αποφασιστικής σημασίας για τις μελλοντικές κατευθύνσεις της ΚΕΠΠΑΑ και ιδιαίτερα της ΚΠΑΑ, κι όχι μόνο η λειτουργική διάχυση των τομέων στους οποίους δραστηριοποιείται η ΕΕ. Εξίσου σημαντική είναι όμως και η επιπλέον παραχώρηση μέρους της κρατικής κυριαρχίας των κρατών-μελών.

4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΜΥΝΤΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ.

Στη Ευρώπη η κρίση μαζί με τη προγενέστερη μείωση της βιομηχανικής δραστηριότητας προς όφελος της παροχής υπηρεσιών, καθώς και οι πολιτικές λιτότητας σε συνδυασμό με την βασική ανάγκη εξασφάλισης της εδαφικής ακεραιότητας ενός κράτους, συνέτειναν στο ταυτόχρονο συνδυασμό δύο στόχων: αφενός την ανάπτυξη θέσεων εργασίας και του ΑΕΠ, αφετέρου τη παράλληλη ανάπτυξη της αμυντικής βιομηχανίας (συμπεριλαμβανομένου και του αντίστοιχου τομέα της πληροφορικής). Βασικό μέσο για αυτή τη προσπάθεια είναι η αυξάνουσα χρηματοδότηση για την Έρευνα και την Ανάπτυξη (E&A, ή R&D). Διότι, η E&A συνεισφέρει αποφασιστικά στην δημιουργία των μελλοντικών στρατιωτικών

ικανοτήτων, ενώ παράλληλα συνδράμει στην ανταγωνιστικότητα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών μικρομεσαίων επιχειρήσεων .

Επίσης, αναγνωρίζοντας ότι η οικονομία της ΕΕ χάνει έδαφος ως προς τους εταίρους της στην Ασία και την Αμερική, η αύξηση της χρηματοδότησης στην Ε&Α της Άμυνας είναι ένας τρόπος για την επανα-βιομηχάνιση της ΕΕ. Οι άλλοι δύο τρόποι αύξησης της χρηματοδότησης που συζητούνται, είναι η ελεύθερη ροή των ήδη υφισταμένων κονδυλίων μεταξύ πολιτικού και στρατιωτικού τομέα καθώς και η προτεραιότητα στη βελτιστοποίηση των προϊόντων τεχνολογίας – ιδιαίτερα της υψηλής (Friends of Europe, 9 January 2015).

Ήδη, χρηματοδοτικές ευκαιρίες στον τομέα αυτό (Ε&Α) για την αμυντική βιομηχανία υπάρχουν μέσω του προγράμματος Horizon 2020. Ειδικότερα μέσω του επιμέρους προγράμματος Pre-commercial Procurement, ή του «Ασφαλών Κοινωνιών – Προστατεύοντας την ελευθερία και την ασφάλεια της Ευρώπης και των πολιτών της», καθώς επίσης και μέσω των διαρθρωτικών ταμείων της ΕΕ (Γιαννιτσόπουλος, 2015, σ. 159).

Άλλωστε το πρόγραμμα Horizon 2020 για την καινοτομία, είναι από τα μεγαλύτερα, εφοδιασμένο με €80 δις ευρώ (Parfit, A., 2015). Εξάλλου, στοιχεία του ΕΟΑ για τα κράτη-μέλη μαρτυρούν ότι οι δαπάνες για Έρευνα και Τεχνολογία για την περίοδο 2006-13, ως ποσοστό των συνολικών αμυντικών δαπανών, δεν έφθασαν το υψηλό ποσοστό του 2006 δηλ. το 1,32%. Ούτε το 2013 οπότε ανήλθαν στο 1,12%. Ενώ το χαμηλότερο ποσοστό της περιόδου ήταν του 2010, δηλ. 1,07% (EDA, March 2015).

Ιδιαίτερα ο ΕΟΑ (ή European Defence Agency) συνδράμει τη προσπάθεια για Ε&Α διττής τεχνολογίας (δηλ. διπλής χρήσης), συνεργαζόμενος με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Διαστημική υπηρεσία (European Space Agency). Συγκεκριμένα με την πρώτη, στο πρόγραμμα ‘7th Framework Program (FP7)’ και με την δεύτερη, στο πρόγραμμα ‘European Framework Cooperation (EFC)’. Άλλωστε, τόσο η Άμυνα όσο και η Ε&Α, έχουν συμπεριληφθεί στην στρατηγική της ΕΕ για τον κυβερνοχώρο (EU Cyber Security Strategy) (Bréant Chr., 2013).

Όπως επεσήμανε το Συμβούλιο του Δεκεμβρίου 2013, η συνεργασία μεταξύ του πολιτικού και στρατιωτικού τομέα πρέπει να ενισχυθεί προκειμένου οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις να έχουν πρόσβαση σε €325 δις ευρώ, μέσω των “structural funds for dual use” που προγραμματίζονται για την περίοδο 2014-2020 (Friends of Europe, 1 September 2015).

Έτσι, σε κονδύλια για Ε&Α διττής χρήσης υπάρχουν επιπλέον ευκαιρίες από εξειδικευμένες περιοχές του Horizon 2020 όπως “Key Enabling Technologies”, “Secure Societies”, κ.ά. (Γιαννιτσόπουλος, 2015, σ. 159).

Ωστόσο, τα όρια μεταξύ Ε&Α για στρατιωτική και μη-στρατιωτική χρήση, έχουν καταστεί συγκεχυμένα και θολά ενώ παράλληλα, οι ‘διττές’ τεχνολογίες που

αποσκοπούν σε διπλή χρησιμότητα αποφέρουν περισσότερες οικονομίες κλίμακας και φαίνονται πιο δελεαστικές. Συνεπώς οι κίνδυνοι από την ταυτότητα των δρώντων που θ' αποκτήσουν πρόσβαση σ' αυτές παραμονεύουν. Πρέπει λοιπόν, να εξελιχθεί η ρύθμιση EC No 428/2009 (αφορούσε την διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής). Γι' αυτό και η ΕΕ επανεξετάζει το σύστημα ελέγχου των εξαγωγών της, ιδιαίτερα σχετικά με τον προορισμό εξαγωγών διττών τεχνολογιών (European Commission (EC) Communication of April 2014 σε *Friends of Europe*, 1 September 2015. Και, *Friends of Europe*, 1 July 2015)

Ιδιαίτερα για την Ελλάδα, κρίσιμοι τεχνολογικοί τομείς θεωρούνται : η διαχείριση στρατιωτικών πληροφοριών, η κυβερνο-άμυνα, οι επικοινωνίες, τα ολοκληρωμένα συστήματα επιτήρησης-ελέγχου, η υποστήριξη οπλικών συστημάτων, τα μέσα άμεσης επέμβασης, τα έργα διττής χρήσης (πχ. εγγειοβελτιωτικά έργα που είναι μεν αναπτυξιακά αλλά συνδυάζουν και αμυντικές υπηρεσίες) (Γιαννιτσόπουλος, 2015, σ.148).

Ωστόσο, σημαντική προοπτική για την ελληνική αμυντική βιομηχανία αποτελεί η περίπτωση των συνεργασιών, συγχωνεύσεων εθνικών βιομηχανιών με ξένες επιχειρήσεις του αμυντικού τομέα. Ο λόγος που υποβάλλει κάτι τέτοιο είναι η μη-ανθηρή οικονομική κατάσταση μερικών, όπως επίσης και λόγοι ανταγωνιστικότητας.

Όμως η συνεργασία με τέτοιες ξένες επιχειρήσεις, δεσμεύεται παράλληλα από τις πολιτικές επιλογές του κράτους προς άλλα συγκεκριμένα κράτη, δηλ. τους αμυντικούς εταίρους. Αλλά η συνδυασμένη αυτή επιλογή, ενδέχεται να επηρεάζει τους οικονομικούς όρους μιας τέτοιας συνεργασίας - πέραν των ορίων της απλής οικονομικής αποτελεσματικότητας. Δηλαδή, υπεισέρχονται όροι σχετικής ισχύος σε μια τέτοια συνεργασία κρατών. Ωστόσο, υπάρχουν πολλά θετικά παραδείγματα αμοιβαία επωφελούς συνεργασίας (ανεξαρτήτως του ποιος ωφελείται περισσότερο ή του κόστους ευκαιρίας).

Για παράδειγμα η Hellenic Aerospace Industry S.A. έχει ωφεληθεί από τις στρατηγικές συνεργασίες και συμπράξεις με τις Lockheed Martin (αμερικανική εταιρεία), Boeing (αμερικανική), Airbus (Γαλλική), Finmeccanica (Ιταλική), Pratt@Whitney, Dassault (Γαλλική), Snecma, Eurocopter, Thales (Γαλλική), (Hellenic Aerospace Industry, 2015 September 8). Επίσης, η IDE Intracom, παράλληλα με τις συνεργασίες της (Boeing, DIEHL BST Defence, General Dynamics, Krauss Maffei Wegmann, Northrop Grumman, Ramsys, Raytheon, Reheinmetall Defence Electronics, κ.ά), είχε πετύχει το 2004 και 2005 να καταταγεί μεταξύ των 300 πρώτων εταιρειών με τα υψηλότερο ποσοστά στην E&A, βάσει των εκθέσεων της ΕΕ, "EU industrial R&D Investment Scoreboard"(Ενημερωτικό έντυπο στο συνέδριο Athens Flying Week 2015: 4th Aviation Development Conference, 2015 September 8). Αξιοσημείωτο είναι ακόμη ότι η πολυεθνική ONEX Technologies Group, με έδρα τη Νέα Υόρκη

που έχει επενδύσει ποικιλοτρόπως στην Ελλάδα (βασικά σε τομείς ασφάλειας, πληροφορικής, αεροπορικής υποστήριξης, τηλεπικοινωνίες, κ.ά. αλλά και σε ιχθυοκαλλιέργεια) έχει βραβευτεί δύο φορές με τον τίτλο “Ruban d’ Honneur”, ως μία από τις 100 καλύτερες εταιρείες στην Ευρώπη στο διεθνή θεσμό των European Business Awards, για τις περιόδους 2013-14 και 2014-15, στην κατηγορία του «Επιχειρηματία της χρονιάς» (!) (αυτόθι). Από τις προαναφερόμενες ξένες εταιρείες-εταίρους των ελληνικών, οι παρακάτω κατατάσσονται μεταξύ των 10 μεγαλύτερων παραγωγών όπλων το 2013 με βάση τα στοιχεία του Ινστιτούτου SIPRI, ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ . Οι Μεγαλύτερες Εταιρείες παραγωγής οπλικών συστημάτων το 2013, παγκοσμίως.

Σειρά κατάταξης	Εταιρεία	Πωλήσεις όπλων σε \$ εκτ	Κέρδη* σε \$ εκτ (m\$)
1 ^η	Lockheed Martin	35.490	2.981
2 ^η	Boeing	30.700	4.585
9 ^η	Finmeccanica	10.560	98
10 ^η	Thales	10.370	761

*στα κέρδη συμπεριλαμβάνονται και μη-στρατιωτικές δραστηριότητες.

Πηγή: SIPRI, Yearbook 2015, Summary in English, p.17.

Τα προαναφερόμενα είναι σημαντικά και για την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας αφού η ΕΕ δεν επιτρέπει πλέον τη προνομιακή ανάθεση κρατικού έργου στην εγχώρια βιομηχανία, λόγω της εφαρμογής κι ενσωμάτωσης στο εθνικό δίκαιο της κοινοτικής οδηγίας 2009/81/ΕΚ (Γιαννιτσόπουλος, 2015, σ.142). Η μη προνομιακή ανάθεση προέρχεται από τις ευρύτερες υποχρεώσεις που έχει αναλάβει η ΕΕ και τα κράτη-μέλη στον πολυμερή οργανισμό του Παγκόσμιου Εμπορίου (ΠΟΕ). Μεταξύ των μελών του ΠΟΕ δεν επιτρέπεται η προνομιακή μεταχείριση εθνικών παραγωγών, προπαντός στον τομέα των κρατικών προμηθειών, αλλά η εφαρμογή του ελεύθερου ανταγωνισμού. Έτσι, με τις κοινοτικές πολιτικές και τις συμπράξεις, οι ελληνικές προμηθεύτριες βιομηχανίες αμυντικού υλικού μπορούν να αποκτήσουν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα έναντι τρίτων χωρών αλλά και να εξασφαλίσουν τις εθνικές ανάγκες, ειδικά για την «ασφάλεια ανεφοδιασμού και πληροφοριών» (Γιαννιτσόπουλος, 2015, σς. 144,145,153).

Άλλωστε με την προσέγγιση της μεταναστευτικής πολιτικής και της ΚΕΠΠΑΑ, η στρατιωτική τεχνολογία και τα προϊόντα της ευρωπαϊκής αμυντικής τεχνολογίας μπορούν να βρουν αναδυόμενη αγορά στη ανάγκη διαφύλαξης κι εποπτείας των συνόρων από τις ανεξέλεγκτες προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές. Ήδη η Ιταλική Finmeccanica στην ετήσια έκθεσή της για το 2013, αναφέρει ότι η

αυξανόμενη Ζήτηση ασφάλειας συνόρων κι εποπτείας μπορεί να αντισταθμίσει τις απώλειές της από τη μείωση των παραδοσιακών στρατιωτικών παραγγελιών . Επίσης η Frost & Sullivan (global border and maritime industry) ανεβάζει σε \$56,5 δις τα εκτιμώμενα έσοδά της μέχρι το 2022, από \$29,3 δις το 2012 (Proctor Keith, September 10, 2015). Άλλωστε σύμφωνα με το *SIPRI* οι μεγαλύτεροι παίκτες της ευρωπαϊκής αμυντικής βιομηχανίας είναι η Finmeccanica, η αγγλική BAE Systems, η Γαλλική Thales και η ευρωπαϊκή πολυεθνική Airbus (πρώην EADS) (αυτόθι). Ήδη αυτές οι εταιρείες έχουν υπογράψει συμβόλαια με τη Λιβύη και τη Σαουδική Αραβία. Όμως τίθεται ένα ερώτημα – καθώς η σχετική τεχνολογία είναι για διττή χρήση (στρατιωτική και μη) – φερ’ ειπείν, «οι αισθητήρες των Ιταλικών σκαφών περιπολίας είναι στρατιωτικής τεχνολογίας ή τεχνολογίας διαφύλαξης συνόρων;» (ibid). Καθώς επίσης και «ποιες κατευθύνσεις ακολουθούν τα ευρωπαϊκά προγράμματα Έρευνας και Τεχνολογίας;» (αυτόθι).

Συμπερασματικά, η ΕΕ διαθέτει extra κονδύλια για την R & D στον αμυντικό τομέα, συνδυάζοντας δύο στόχους σε ένα: ανάπτυξη με θέσεις εργασίας και την ενδυνάμωση των αμυντικών ικανοτήτων της. Οι καιροί λιτότητας και αναιμικής ανάκαμψης μετά τη παγκόσμια κρίση του 2007/8, ευνοούν ώστε η προτεραιότητα της κρατικής ασφάλειας να συνδυασθεί με τη ανάπτυξη (ιδιαίτερα των αμυντικών επιχειρήσεων της ‘διττής’ τεχνολογίας).

Ωστόσο, όσο κι αν ευνοούνται οι συμπράξεις των επιχειρήσεων (μεταξύ τους ή με κράτη) στη διαχείριση των παραπάνω κονδυλίων, εντούτοις τελικά υπάρχει περιθώριο για τις μη-ευρωπαϊκές αμυντικές βιομηχανίες να διαδραματίσουν ένα ρόλο στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, μέσω των συνεργασιών τους με αντίστοιχες ευρωπαϊκές. Σ’ αυτές τις επιχειρηματικές συνεργασίες η επιλογή του στρατηγικού εταίρου επηρεάζεται από την εθνική του προέλευση καθώς δεν γίνεται να καταστρατηγηθούν οι πολιτικές επιλογές που πηγάζουν από το NATO

Όμως θα πρέπει να ερευνηθούν στο μέλλον, οι κανονιστικές ρυθμίσεις των κυβερνήσεων σε θέματα που άπτονται των αμυντικών επιχειρήσεων, τόσο σε διεθνή καθεστώς όσο και σε εθνικό επίπεδο, δηλαδή κατά πόσο επηρεάζονται από τις επιδιώξεις αυτών των ιδιωτικών δρώντων. Ας σημειωθεί ότι συχνά πρόκειται για πολυεθνικές επιχειρήσεις και διεθνείς επενδύσεις που εμπλέκονται σε ζητήματα όπως το εμπόριο όπλων, κ.ά. Γενικά όμως, η αμυντική βιομηχανία της ΕΕ έχει να αξιοποιήσει περισσότερες προοπτικές με την εξέλιξη της ΚΕΠΠΑΑ, οι οποίες αφορούν τόσο τα προϊόντα όσο και τις ευκαιρίες χρηματοδότησης.

4.1.Έχει και μπορεί να έχει η ΕΕ ‘Υψηλή Στρατηγική’;

Τυπικά, ο προαναφερόμενος όρος εφαρμόζεται σε κράτη και εναγκαλίζεται τόσο την άμυνα όσο και την οικονομία και την διπλωματία. Θεωρώντας όμως, την

ΕΕ ως μία κρατική οντότητα δυνητικά (μελλοντικά), μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

Η ΕΕ επανειλημμένως έχει διατυπώσει την επιδίωξή της να διαδραματίσει τον ρόλο μιας παγκόσμιας δύναμης στο διεθνές σύστημα, ιδιαίτερα αν εκείνο εξελίσσεται προς μία πολυπολική κατεύθυνση. Εξειδικεύει τις απειλές της, συμπαρατασσόμενη πλάι στον υπερατλαντικό σύμμαχό της (ΗΠΑ) (και γενικά τον δυτικό κόσμο). Πάντως, επιχειρεί την αναβάθμιση των στρατιωτικών της δυνατοτήτων και ικανοτήτων. Τοποθετείται σε όλα τα ζητήματα-προκλήσεις για την παγκόσμια ασφάλεια, δραστηριοποιείται στην εξωτερική διπλωματία για θέματα όπως τη μη-διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής, τους εξοπλισμούς, τα πυρηνικά, το εμπόριο όπλων, την τρομοκρατία, κ.ά. , ενώ υποστηρίζει τον ΟΗΕ ως τον βασικό και πρωταρχικό πολυμερή οργανισμό για την αντιμετώπιση (ανθρωπιστικών) κρίσεων (Council of the European Union, *European Security Strategy*, 2009).

Επιπλέον τον Ιούνιο 2014, η ΕΕ απέκτησε την Ευρωπαϊκή Θαλάσσια Στρατηγική (Maritime Security Strategy) και ένα Πρόγραμμα Δράσης (Action Plan) στο οποίο ιδιαίτερη θέση έχουν ο έλεγχος των θαλασσών, η κοινή πρόσβαση στην πληροφορία των κρατών-μελών, οι υποδομές, η Έρευνα και Τεχνολογία, οι κοινές εκπαιδευτικές ασκήσεις (European Commission, (last update 17/12/2014).

Ακόμη, η ΕΕ αποβλέπει σε διαστημικές δραστηριότητες και αντιμετωπίζει πλέον ζητήματα ασφάλειας στο διάστημα. Από το 2007 έχει διαμορφώσει την Ευρωπαϊκή πολιτική Διαστήματος, ενώ η Συνθήκη της Λισσαβόνας ενδυνάμωσε τη νομική βάση για τις δραστηριότητές της στο διάστημα παράλληλα με εκείνες των μελών της - ιδιαίτερα οι αποφάσεις του Συμβουλίου για την ΚΕΠΠΑΑ τον Νοέμβριο 2013 (Asbeck F., Robinson J., 2015).

Ομοίως έχει έχει διαδραματίσει ρόλο στο ισχύον καθεστώς παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης με τους υφιστάμενους διεθνείς οργανισμούς, αποδίδοντας ιδιαίτερη σημασία στη 'χρηστή διακυβέρνηση' και συμμετέχει στην προσφορά οικονομικής βοήθειας προς τρίτες χώρες διαμέσου των κρατών μελών της. Έχει αναπτύξει ειδικές εμπορικές διαπραγματεύσεις στρατηγικής υφής (όπως με τις ΗΠΑ (TTIP), χώρες ASEAN (Ειρηνικού), και με αναπτυσσόμενες χώρες), ενώ ανέκαθεν ενισχύει τον πολιτισμό και τον ανθρωπισμό.

Όμως συγκριτικά, η 'υψηλή στρατηγική' της αναλύσκεται περισσότερο στην επίτευξη της εσωτερικής της ενοποίησης, με συντριπτικό βάρος στον οικονομικό τομέα, παρά προς τον 'έξω κόσμο'.

«Διπλωμάτες στις Βρυξέλλες, Βερολίνο ή Λονδίνο φαίνεται να πιστεύουν ότι η ΕΕ πρέπει να έχει περισσότερη στρατηγική προσέγγιση στις σχέσεις της και τη παγκόσμια πολιτική. . . να φροντίσει το ρόλο της δημόσιας διπλωματίας, την προώθηση των αποστολών ΚΠΑΑ, και γενικά τη σχέση μεταξύ των αξιών της, των συμφερόντων της και της στρατηγικής σκέψης».⁷

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:

Η ΕΕ κατέβαλε ιδιαίτερη προσπάθεια (θεσμικά τουλάχιστον) από το 2013 ώστε να αναπτύξει τις στρατιωτικές της ικανότητες, χωρίς να καταφέρει τη θέσπιση ενός ευρωπαϊκού στρατού ανεξάρτητου από το ΝΑΤΟ – με συμπληρωματικό έστω ρόλο. Όσο κι αν οι παρεμβάσεις της ΕΕ είναι βασικά ανθρωπιστικού χαρακτήρα, εξακολουθεί να προσπαθεί να αυτό-προσδιοριστεί στο παγκόσμιο σύστημα ασφαλείας. «Από το 1998 στο πλαίσιο της αγγλο-γαλλικής συμφωνίας του Σαν-Μαλό έδειξε ότι επιθυμεί να αναδειχθεί σε αυτόνομο δρώντα στον στρατιωτικό τομέα, με την ανάπτυξη θεσμών και στρατιωτικής ικανότητας στη διεθνή σκηνή», ενώ η τεχνολογική υπεροχή των ΗΠΑ και «η αδυναμία της ΕΕ να χαράξει μια πραγματικά κοινή αμυντική πολιτική» ευνοεί τις ΗΠΑ, έτσι ώστε να καθιστά τον ρόλο της ΕΕ συμπληρωματικό (Ρουμελιώτης, Π., 2009, σ. 111,109).

Ωστόσο η agenda της ΚΕΠΠΑΑ συστηματικά διευρύνεται, ενώ η σχετική ισχύς των κρατών –ελών έχει τα περιθώρια να διαδραματίζει ρόλο στη διαδικασία της πειθούς για κοινή δράση.

Οι προοπτικές της ΚΕΠΠΑΑ δεν εξαρτώνται μόνο από τη διάχυση των επί μέρους λειτουργιών προς ένα όλο και μεγαλύτερο φάσμα ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Εξαρτώνται επίσης όχι από την μετεξέλιξη του ΝΑΤΟ - αν δηλαδή θα πάρει πλήρως τον χαρακτήρα ενός παγκόσμιου αμυντικού οργανισμού - αλλά και από την εξέλιξη των συμφερόντων (και της ισχύος) της υπερδύναμης των ΗΠΑ είτε εντός, είτε εκτός του ΝΑΤΟ. Κοντολογίς, όχι μόνο από την ειρηνική βούληση των κρατών-μελών της ΕΕ αλλά και από το διεθνές σύστημα.

Η Αμυντική βιομηχανία έχει μεγαλύτερο ρόλο να αναπτύξει στο μέλλον τόσο διότι παρουσιάζονται περισσότερες ευκαιρίες για τα προϊόντα της (με τη διεύρυνση της agenda της ΚΕΠΠΑΑ) όσο και διότι μπορεί να εκμεταλλευθεί νέες χρηματοδοτικές ευκαιρίες - από την αναβαθμισμένη σημασία που της αποδίδει η ευρωπαϊκή επιδίωξη για ανάπτυξη. Ωστόσο, όσο και αν ευνοούνται οι συμπράξεις των δρώντων – κρατικών και μη- τα κριτήρια δεν είναι απολύτως οικονομικά, αλλά και πολιτικά καθότι οι συνεργασίες αυτές δεν μπορούν να έλθουν σε αντίφαση με τις συμμαχίες των κρατών στο ΝΑΤΟ. Προπαντός διανοίγονται περιθώρια έρευνας σε ερωτήματα όπως: α) πώς οι αλλαγές στη παγκόσμια αμυντική οικονομία επηρεάζουν την αμυντική βιομηχανία; β) ποιοι πολιτικοί, οικονομικοί και τεχνικοί παράγοντες συνδέουν ή εξειδικεύουν τις διάφορες εθνικές στρατιωτικές δυνάμεις; γ) είναι αποτελεσματικό το υφιστάμενο ρυθμιστικό πλαίσιο των εισαγωγών/εξαγωγών του υλικού και του λογισμικού των ενόπλων δυνάμεων της ΕΕ; δ) οι επιχειρήσεις του αμυντικού τομέα επηρεάζουν τα αντίστοιχα ρυθμιστικά καθεστώτα ή τους διεθνείς ευρωπαϊκούς οργανισμούς όσον αφορά τις διατάξεις ή τη χρηματοδότηση; ε) ως ποιο βαθμό και δια ποίων οδών αμερικανικές αμυντικές βιομηχανίες διαδραματίζουν ρόλο

στην ΕΕ δια μέσου των προϋποθέσεων των κρατικών προμηθειών και των συνεργασιών τους με αντίστοιχες ευρωπαϊκές;

Πάντως, οι προοπτικές είτε της ΚΕΠΠΑΑ είτε της Αμυντικής Ευρωπαϊκής βιομηχανίας θα ευοδωθούν κατά πολύ, αν οι δρώντες και ιδιαίτερα τα κράτη-μέλη μπορέσουν να εντοπίσουν συνεργασίες και δραστηριότητες θετικού αθροίσματος για τα εμπλεκόμενα μέρη, όπως είναι τα ζητήματα της Ασφάλειας, κι όχι μηδενικού αθροίσματος όπως μπορεί να είναι μερικά ζητήματα Άμυνας των κρατών-μελών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σύνοψη νομοθεσίας της ΕΕ, πρόσβαση 5/10/2015, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=URISERV:ai0026>.
2. Πρόκειται για τα ψηφίσματα 2008/2202(INI), P6_TA-PROV(2009)0075.
3. Πηγή: Αναστ. Μπασαράς στο («Γενικά, Συνθήκες, Θεσμικά Όργανα και Πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ»), υπό-δημοσίευση από το ΕΛΙΣΜΕ – ιστότοπος και σε συλλογικό τόμο). Επίσης, Europedia (based on Moussis, Nic., (2011), *Access to European Law, Economics, Policies*) πρόσβαση, 5/10/2015, http://www.europedia.moussis.eu/books/Book_2/3/8/2/3/index.tkl?term=EDA&s=1&e=20&pos=3).
4. α) «Τα έσοδα αποτελούνται από διάφορα έσοδα και τις συνεισφορές που καταβάλλουν τα κράτη μέλη που συμμετέχουν στον Οργανισμό». Σύνοψη νομοθεσίας της ΕΕ , (12/10/2007). Πρόσβαση 15/10/2015, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv:r00002>].

β) Επίσης, ‘Απόφαση 2007/643/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της Ευρώπης, της 18^{ης} Σεπτεμβρίου 2007, άρθρο 7. Πρόσβαση 16/10/2015, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007D0643&from=EL>.

5. «Μετά τη Σύνοδο της Πράγας 2002 το ΝΑΤΟ θα είναι παγκόσμιος οργανισμός κι όχι περιφερειακός», Ελευθεροτυπία 21/1/2004, παρατίθεται σε Κιντής (2005).

6. Σχετικά με τις εξελίξεις της ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης αλλά και τις σχεδιαζόμενες προοπτικές βλ:

- European Commission, Economic and Financial Affairs (**ECFIN**) **E-news, issue 125**, (16 October 2015), *EU leaders discuss report on Europe’s Economic and Monetary Union*, http://ec.europa.eu/economy_finance/enewsletter/125_151016/index-online.html; εκ του οποίου ιδιαίτερα :

- European Commission, ‘A Deeper and Fairer Economic and Monetary Union’, http://ec.europa.eu/priorities/economic-monetary-union/index_en.htm,

- The "Five Presidents’ Report", presented on 22 June 2015,

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5240_en.htm http://ec.europa.eu/priorities/economic-monetary-union/docs/5-presidents-report_en.pdf .

- European Commission, (October 2015), *Economic and Monetary Union: the Analytical Note*, retrieved 18/10/2015,

http://ec.europa.eu/priorities/docs/analytical_note_en.pdf.

Επίσης, **ECFIN, e-news, issue 126, 29 October 2015**, ‘Commission takes concrete steps to strengthen EMU’,

http://ec.europa.eu/economy_finance/enewsletter/126_151029/index-online.html, και **Coeuré, Benoît** (16 Octobre 2015). “Towards a political convergence process in the euro area”. BIS, *Conference Towards a progressive Europe*,

<http://www.bis.org/review/r151027a.htm> .

Ακόμη, **Junker Jean-Claude & Tusk D. Dijsselbloem J., Draghi M., Schulz M.** (22 June 2015), *Completing Europe’s Economic and Monetary Union*,

retrieved 18/10/2015,

http://ec.europa.eu/priorities/economic-monetary-union/docs/5-presidents-report_en.pdf).

7. Από την αναγγελία του workshop “Geopolitics and strategic thinking in EU foreign policy”, κατά τη διάρκεια του 3rd European Workshops in International Studies, Tubingen, 6-8 April 2016 (e-mail from BISA Postgraduate Network, 21 September 2015).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Βοσκόπουλος, Γ.** (Πρόσβαση 5/10/2015), «Σύννοδος Κορυφής στο Ελσίνκι: Μια Συνολική Αποτίμηση». *Αντίβαρο*, http://palio.antibarog.gr/diplomacy/boskoppoulos_elsinki.htm
- Γιαννιτσόπουλος, Θ.** (2015). «Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία και Τεχνολογία». Σε, Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών, *Η Ελλάδα Κινδυνεύει, Σώστε την*, σσ.131-160, Αθήνα: Κάδμος, και http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=443
- Hellenic Aerospace Industry.** Ενημερωτικό έντυπο στο συνέδριο Athens Flying Week 2015: 4th Aviation Development Conference, (2015, September 8), www.athensflyingweek.gr και , www.haicorp.com
- Κεχαγιά, Αικ.** (2005), «Ευρωπαϊκή Πολιτική Άμυνας (ΕΠΑΑ) και ΝΑΤΟ», *Αγορά χωρίς Σύνορα*, σς. 179-215.
- Κιντής, Α.** (2005). *Πρόσφατες εξελίξεις στον τομέα της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας, και στο ΝΑΤΟ*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Κουσκουβέλης, Ηλ.** (1996), *Διπλωματία και Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενόψει της Διακυβερνητικής του 1996*, κεφ. 4, Αθήνα: Παπαζήσης.)
- Μαμμωνάς, Δ.** (2003), *Ευρωπαϊκή Δυναμική: Τάσεις και Προοπτικές*. Συλλογή άρθρων, επιμέλεια Κοτταρίδης, Κ. Αθήνα : Ευρασία .
- Μαραβέγιας, Ν.** και Τσινισιζέλης, Μ., (2007), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση: Οργάνωση και Πολιτικές – 50 Χρόνια*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μαρτζούκος, Ν.** (2009,). «Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας». ΕΛΙΣΜΕ, Προβληματισμοί, τεύχος 52, Μάιος- Ιούνιος, http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t52/t52_07.html.
- Μούσης, Ν.**, (2008), *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- . (2011), *Europedia* (based on ‘ Access to European Law, Economics, Policies’, πρόσβαση 28/10/2015, http://www.europedia.moussis.eu/books/Book_2/3/8/3/index.tkl?term=&s=1&e=10&pos=107&all=1).
- Μπασαράς, Αναστ.** (2015), «ΝΑΤΟ – ΚΕΠΠΑ». Σε, Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών, *Η Ελλάδα Κινδυνεύει, Σώστε την*, σ.ς 259-273, Αθήνα: Κάδμος.
- Πάττα, Ισμ.**(2012). «Η Κρίση της Παγκοσμιοποίησης και οι Γεωπολιτικές Επιπτώσεις. Η περίπτωση της Χρηματοπιστωτικής κρίσης 2007/8», *Διατριβή*. Αθήνα: Πάντειο Παν/μιο, <http://www.isminipatta.gr/documents/Διατριβή.pdf>
- Πετρέλλη, Μαρίνα** (Σεπτέμβριος 2008) «Η ευρωπαϊκή άμυνα από την Ευρωπαϊκή Συνέλευση στη Συνθήκη της Λισσαβώνας», http://pened2003.pspa.uoa.gr/Petrelli_arthro2008.pdf, πρόσβαση 10/10/2015, <http://pened2003.pspa.uoa.gr/>.
- Ρουμελιώτης, Π.** (2009). *Προς Ένα Πολυπολικό Κόσμο*. Αθήνα: Λιβάνης
- Συμβούλιο της ΕΕ**, (Ιούνιος 2010), «2009 Ετήσια Έκθεση . . . ΚΕΠΠΑ», πρόσβαση 20/10/2015, http://www.eeas.europa.eu/cfsp/index_el.htm
- . (6 Ιουλίου 2011), « Κύρια θέματα και βασικές επιλογές της ΚΕΠΠΑ, Ετήσια Έκθεση . . . », πρόσβαση 20/10/2015, http://www.eeas.europa.eu/cfsp/index_el.htm
- . (9 Οκτωβρίου 2012), « Κύριες πτυχές και βασικές επιλογές της ΚΕΠΠΑ, Ετήσια Έκθεση . . . », πρόσβαση 20/10/2015, http://www.eeas.europa.eu/cfsp/index_el.htm

— . (16 Οκτωβρίου 2013), « Κύριες πτυχές και βασικές επιλογές της ΚΕΠΠΑ, Ετήσια Έκθεση . . . », πρόσβαση 20/10/2015, http://www.eeas.europa.eu/cfsp/index_el.htm
ΥΠΕΞ, (πρόσβαση 5/10/2015), ‘Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας’, <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki-/i-ellada-stin-ee/kpaa.html>

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Asbeck F., Robinson J. (2015). *European Autonomy in Space*. Studies in space policy 10, Switzerland: Springer International Publishing, DOI:10.1007/978-3-319-11110-0_6.

BBC, (6/10/2015), Συνέντευξη του Επιτρόπου Δημ. Αβραμόπουλου στον Stephen Sackur, <http://www.bbc.co.uk/programmes/b06kc0zp>.

Bréant Chr. (2013, December 11), *R & T Perspectives*, EDA, πρόσβαση 31/10/2015, http://www.eda.europa.eu/docs/default-source/eda-publications/research-technology_web

Chatham House, (01/01/2010). The Lisbon Treaty: The End of the Foreign Office?, <https://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/177803>

— . (9/11/2011). ‘European Security and Defence: Setting a Future Agenda’. Conference, <https://www.chathamhouse.org/events/view/177937>

— . (17 October 2014). ‘Europe’s Strategic Choices: Building Prosperity and Security’, <https://www.chathamhouse.org/conferences/Berlin2014>

Council of the European Union, (2009), *European Security Strategy*, πρόσβαση 6/11/2015, www.consilium.europa.eu και,

<http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CDQQFjACahUKEwjuPY7u9fvIAhVE7BQKHQhICew&url=http%3A%2F%2Fwww.consilium.europa.eu%2Fen%2Fdocuments-publications%2Fpublications%2F2009%2Fpdf%2FEuropean-security-strategy-secure-europe-better-world%2F&usq=AFQjCNGrbG73NuMaCslVWb4TJ-bZEPBdHg&sig2=98avEecisUHyTQbhLsSTiA>).

— . (23 July 2014), « Main aspects and basic choices of the CFSP, Annual Report of the High Representative . . . », πρόσβαση 20/10/2015, http://www.eeas.europa.eu/cfsp/index_el.htm

— . (12 October 2015): ‘Council conclusions on Migration’. Πρόσβαση 14/10/2015, http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/10/12-fac-conclusions-migration/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Council+conclusions+on+Migration

— . (18 May 2015), *Council Conclusions on CSDP*, πρόσβαση 20/10/2015, <http://www.consilium.europa.eu/en/search/?q=CSDP&search=search>

— . (20 July 2015), « Main aspects and basic choices of the CFSP, Annual Report of the High Representative . . . », πρόσβαση 20/10/2015, http://www.eeas.europa.eu/cfsp/index_en.htm

— . Foreign Affairs Council. (26 October 2015), ‘Background Brief’, πρόσβαση 23/10/2015, http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2015/10/26/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Foreign+Affairs+Council%2c+26%2f10%2f2015

EDA, (March 31, 2015), *Defence Data 2013*, <http://www.eda.europa.eu/info-hub/publications/publication-details/pub/defence-data-2013> , http://www.eda.europa.eu/docs/default-source/eda-publications/eda-defence-data-2013_web).

European Commission, (last update 17/12/2014). *Maritime Security Strategy*.

Πρόσβαση 31/10/2015, http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/maritime-security/index_en.htm

EU Military Committee (28-29/10/2015): meeting of the EU Chiefs of Defence,.

Πρόσβαση, 30/10/2015,

http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2015/10/28-29/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=EU+Military+Committee%3a+meeting+of+the+EU+Chief+of+Defence%2c+28-29%2f10%2f2015+-+Main+results

- Faleg**, G., and Blockmans, St. (26 /06/2015). ‘EU Naval Force EUNAVFOR MED, sets sail in troubled waters’. CEPS, University of Pittsburg, <http://aei.pett.edu/65606>
- Friends of Europe**, (Spring 2015). Published on line 11 March 2015). “Why peacekeeping matters to Europe”: Conversations with Samantha Power; event of 9 March. Retrieved 20/3/2015, <http://www.friendsofeurope.org/security-europe/peacekeeping-matters-europe-2>.
- . (9 January 2015). *Three ways to industrialise Europe with dual-use technologies*, πρόσβαση 30/10/2015, <http://www.friendsofeurope.org/security-europe/three-ways-reindustrialise-europe-dual-use-technologies/>
- . (1 July 2015), *The EU’s export control policy and dual use: how to resolve the legislative vacuum*, πρόσβαση 30/10/2015 <http://www.friendsofeurope.org/security-europe/eus-export-control-policy-dual-use-resolve-legislative-vacuum/>
- . (1 September 2015), *Dual use technologies in the European Union*, πρόσβαση 16/9/2015, <http://www.friendsofeurope.org/security-europe/dual-use-technologies-european-union>
- Gomis**, B. (23-24 January 2012). Chatham House, Conference on “European Defence and Security 2012: Commitments, Capabilities and Cash”, <https://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/182810>, <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/International%20Security/0112confsummary.pdf>
- Haas**, E. (1958), *The uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-57*, Stanford: Stanford University Press. Παρατίθεται σε Jackson, R. και Sorensen, Gr. (2006).
- Haesebrouck** T. (2015). ‘Explaining the Pattern of CSDP-Operations: Towards a Theoretical Synthesis’. *Romanian Journal of European Affairs*, πρόσβαση 30/10/2015, http://scholar.google.gr/scholar?start=10&q=CSDP&hl=el&as_sdt=0.58@as_ylo=2015
- Haine**, J.Y. (2015). “A new Gaullist moment? European bandwagoning and international polarity”. Chatham House, International Affairs, Vol.91, No 5, <https://www.chathamhouse.org/publication/ia/new-gaullist-moment-european-bandwagoning-and-international-polarity>
- Hoffman** St. (1964, “The European process at Atlantic Crosspurposes”, *Journal of Common Market Studies*, No 3. Παρατίθεται σε Μούσης, Ν., (2008), *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, σ. 7, Αθήνα: Παπαζήσης
- Holtom** P., Wezeman P & S, (March 2012), ‘Trends in International Arms Transfers, 2011’. SIPRI, http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=443
- Howorth**, J. (2006, σ. 52). “L’Europe et la sécurité mondiale”. *Ramses 2007: L’Europe dans le monde*. IFRI: Paris. Παρατίθεται σε Ρουμελιώτης, Π. (2009).
- IISS**, Top 15 Defence Budgets 2013, <http://www.iiss.org/-/media/images/publications/the%20military%20balance/milbal%202014/mb2014-top-15-defence-budgets-new.gif?la=en>
- Jackson**, R. και Sorensen, Gr. (2006), *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα: Gutenberg.
- Keohane** R. και Nye, J. (1989), *Power and Interdependence*, USA: Scott, Foresman and Company editions, second edition.
- Loon**, (2012). Παρατίθεται σε H.H Eyssa, (πρόσβαση 31/10/2015), *The failure of the EU in Having a CFSP toward the Libyan Crisis From a Realist and a Constructivist Perspective*, http://www.researchgate.net/publication/276354610_The_failure_of_the_EU_in_Having_a_CFSP_toward_the_Libyan_Crisis_From_a_Realist_and_a_Constructivist_Perspective.
- NATO**, (19/4/2011), http://www.nato.int/cps/en/SID-1F2934C1-6ABA8358/natolive/topics_52044.htm?selectedLocale=en

- Nye, J.** (1990, Autumn). “Soft Power”. *Foreign Policy*, No. 80, pp. 153-171. (Twentieth Anniversary). Published by: [Washingtonpost.Newsweek Interactive, LLC](#)
Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1148580>
- . (2005). *Ήπια Ισχύς: Το Μέσο Επιτυχίας Στην Παγκόσμια Πολιτική*. (μτφρ: Μπαρτζινόπουλος).
- . (2011). *The future of Power*. New York: PublicAffairs.
- Parfit, A.** (2015). “Finding the right model for dual-use Investment in Europe”. Friends of Europe, *Dual use technologies in the European Union*, πρόσβαση 16/9/2015, [http:// www.friendsofeurope.org/security-europe/dual-use-technologies-european-union](http://www.friendsofeurope.org/security-europe/dual-use-technologies-european-union)
- Proctor K.** (September 10, 2015). *Fortune* (ηλεκτρονική έκδοση περιοδικού στη ιστοσελίδα του SIPRI, πρόσβαση 13/10/2015, <http://fortune.com/2015/09/10/europe-migrant-crisis-defense-contractors/> και <http://www.sipri.org/>
- Solana Javier,** (2013, December 16). “Globalizing European Security”. Project Syndicate, πρόσβαση 31/10/2015, <https://www.project-syndicate.org/commentary/javier-solana-argues-that-the-eu-s-common-defence-and-security-policy-should-play-a-key-role-in-ensuring-global-stability>
- Schwarzenberg, Karel** (13 October 2011). *The Role of Smaller EU Member States in the Post-Lisbon Environment*. Chatham House, πρόσβαση 31/10/2015, <https://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/178893>
- SIPRI:** Military Expenditure Database , πρόσβαση, 14/11/2015, http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database/research/armaments/milex/milex_database/milex_database
- . (2015). *Yearbook 2015*, Summary in English, p.17, <http://www.sipri.org/>
- Smith, K.** (2000), “The end of Civilian Power EU: A Welcome Demise or a Cause for Concern?”, *The International Spectator*, Vol. 35, No 2, pp. 11-28. Παρατίθεται σε Κεχαγιά, Αικ. (2005), «Ευρωπαϊκή Πολιτική Άμυνας (ΕΠΑΑ) και ΝΑΤΟ», *Αγορά χωρίς Σύνορα*, σς. 179-215
- Tusk Donald,** (13/10/2015), ‘Πρόσκληση του Προέδρου προς τα μέλη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου’, πρόσβαση, 15/10/2015, http://dsms.consilium.europa.eu/952/Actions/Newsletter.aspx?messageid=1598&customerid=33282&password=enc_335844335137347832387336_enc